

SINIF YÖNETİMİNDE, DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU (DEHB) OLAN ÇOCUKLARIN TANINMASI ÜZERİNE BİBLİYOTERAPİK BİR ÇALIŞMA (Çalıkuşu örneği)

Şemseddin KOÇAK*

Öz: Öğretmenin, öğrencilere istendik davranışları kazandırabilmek için öğrencileri, sınıf alanını, zamanı ve araç gereçleri düzenlemesi etkinliğine “sınıf yönetimi” denir. Öğrencinin okulda/sınıfta tanınma, fark edilme, değer kazanma gereksinimlerinin karşılanması gerekir. Bu gereksinimleri karşılanmazsa öğrenci, öç alma, sinirlilik, saldırganlık, güç arama-kullanma yönlü “istenmeyen davranışlara” başvurabilir.

Eğitsel çabaları engelleyen her türlü davranış, istenmeyen davranış olarak algılanır. İstenmeyen davranış, sınıfın tümünü ve dersi olumsuz yönde etkileyerek, amaçlara ulaşmayı engeller. Sonuçta, eğitim için harcanan emek, zaman ve para boşa gider.

İstenmeyen davranışlar; sınıf yapısından, öğretmenden ve öğrencilerden kaynaklanabilir. Öğrenciden kaynaklanan nedenlerden biri biyolojik nedenlerdir. Bunlar, beyin hasarı, hastalık, biyokimyasal nedenler ile dengesiz beslenme olup, istenmeyen davranışlar üzerinde etki yaparlar. İstenmeyen davranışlardan biri, Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) olan çocukların gösterdiği “hiperaktiflik” davranışlardır. Hastalık, beslenme, sinirsel durum, mizaç, genetik bozukluklar, fiziksel engeller, ilaçla tedavi gibi değişkenler, bazı çocuklarda aşırı hiperaktifliğe neden olmaktadır. Hiperaktif davranışlar konusunda ne yapılacağını bilmeyen öğretmenler, gelecekte meydana gelebilecek olayları da kestirememektedir. Böylece istenmeyen olaylar yaşanmaktadır.

Bu çalışmada, Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) hastalığının tanınması konusunda, Reşat Nuri Güntekin’in Çalıkuşu romanı “bibliyoterapi” yöntemi uygulanarak, incelenmiştir. Roman kahramanı Feride’nin DSM-IV Tanı Ölçütlerine göre “DEHB, Hiperaktivite-Dürtüsellik” tipi özelliklerini taşıdığı söylenebilir.

DEHB hastalığı konusunda eğitim yöneticileri ve öğretmen adayları, bibliyoterapi yöntemi uygulanıp, Çalıkuşu romanı incelenerek bilgilendirilebilir. Böylece doğabilecek, birçok istenmeyen davranış önlenmiş olabilir.

Anahtar kelimeler: Hiperaktivite, dikkat eksikliği, dürtüsellik (ataklık), Çalıkuşu, bibliyoterapi, sınıf yönetimi.

Geliş tarihi : 24 Haziran 2017

Kabul tarihi : 18 Eylül 2017

*. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

**A BIBLIOTHERAPEUTIC STUDY ON IDENTIFYING THE
HYPERACTIVE (ATTENTION DEFICIT HYPERACTIVITY
DISORDER-ADHD IN CLASSROOM MANAGEMENT(1)**

A bibliotherapeutic Review on Classroom Management
(the “Çalığışu” novel as a sample)

Abstract: Classroom Management is the activity of organizing the students, the classroom area and tools in order to provide the students with the terminal behaviour. The requirements regarding the recognition, the realization and the appreciation in the classroom or at school shall be met. Students have the tendency to experience unwanted behaviour as avengement, nervousity, aggressivity, power search-power assertion if these requirements of the students aren't met. Every behaviour that blocks pedagogical efforts is perceived as “an unwanted behaviour”.

Unwanted behaviours affect the lesson and the whole class negatively and stop us from achieving our goals. The effort, time and money spent for the educational purpose will go for nothing ultimately. These unwanted behaviours may arise from the class structure, the teacher or from the students. One of the reasons arising from the student is that of a biological reason.

These are mentioned as brain damage, disease, malnutrition due to biochemicals and they have affect on unwanted behaviours. One of the unwanted behaviours is the hyperactive attitudes of the hyperactive children. Disease, nutrition, nerval, neurological condition, temper, genetic disorders, physical disabilities, variables like medication inclines to hyperactivity with some kids. The teachers who don't know how to react to hyperactive behaviours will not be able to estimate the incidents that may happen in the future. Thus unwanted incidents may be experienced. In this study Reşat Nuri Güntekin's novel “Çalığışu” has been reviewed on recognition of Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) by applying the bibliotherapy method.

The heroine of the novel Feride was detected to have The Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD), Hyperactive-Impulsive Type according to DSM-IV (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) diagnostic criteria. The educational administrators and the candidate teachers can be informed about the disease of the Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) by reviewing the Çalığışu novel, applying the bibliotherapy method. Thus most of the unwanted behaviours, that may arise, can be prevented.

Key Words: Hyperactivity, Attention deficit, Impulsivity(Rashness), Çalığışu, Bibliotherapy, Classroom management.

I. GİRİŞ

Eğitim kurumları, diğer toplumsal kurumlar (din, hukuk, aile, ekonomi) gibi toplumun bazı ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Eğitim kurumlarının temel amacı topluma yararlı bireyler yetiştirmektir. Eğitim kurumlarının; toplumsal, siyasal, ekonomik ve bireyi geliştirme, olmak üzere dört temel işlevi olduğu söylenebilir (Fidan ve Erden, 1990). Öğretmenler bu işlevleri okullarda ve adına sınıf, derslik, işlik, laboratuvar vb. denilen ortamlarda, derslerle, ders içi ve ders dışı etkinliklerle gerçekleştirirler. Sınıf, öğrencilerle yüz yüze olunan bir

yerdir. Eğitimin hedefi olan öğrenci davranışının oluşumu burada başlar (Başar, 1998). Diğer bir deyimle; gösterilemeyen bir davranışın gösterilebilir hale getirilmesi, gösterilen bir davranışın geliştirilmesi, kusurlu bir davranışın düzeltilmesi ve olumsuz bir davranışın silinmesi, okul/sınıf/derslik denilen yerlerde gerçekleştirilir.

Okulda ve sınıfta tanınma, fark edilme, değer kazanma, öğrenci gereksinimlerinin güçlülerindedir. Bu gereksinimi karşılamak için öğrenciler, olumsuzunu beceremezse veya olumsuz istediği sonucu vermezse, olumsuz yönde dikkat çekici davranışlara başvururlar. Gereksinimlerini karşılamakta sınırlanan öğrenci veya öğrenciler, öğ alma, sınırlılık, saldırganlık, güç arama-kullanma yönlü “istenmeyen davranışlara” yönebilir (Başar, 1998), rahatsızlıklarını istenmedik davranışları yapma şeklinde kendilerini gösterebilirler.

İstenmeyen davranış; okul veya sınıfta oluşturulmuş yazılı veya yazılı olmayan kurallara zıt yönde davranma ve öğrenme-öğretme çalışmalarının etkinliğini azaltmaya yol açan, kısaca okulda, eğitsel çabaları engelleyen her tür davranışların tümü, istenmeyen (olumsuz) davranış olarak algılanır. İstenmeyen davranışlardan bazıları, en büyük etkisini, davranışı yapan üzerinde gösterir. Ama bunun bir kısmı, bunun ötesinde öğretmeni, sınıfın tümünü ve dersi olumsuz yönde etkiler, sınıf atmosferini gerginleştirir, dikkatin akademik faaliyetlerden, ortamdaki çeldiricilere kaymasına yol açar. Hatta bazı olumsuz/istenmedik davranışlar, sınıf düzenini ve eylemlerini bozar. Özellikle zaman kaynağının israf edilmesine neden olur. Sonuçta, amaçlara ulaşmayı engeller ve bu durumdan hem öğrenciler hem de öğretmen olumsuz yönde etkilenebilir (Başar, 1998; Karip, 2003). Böylece zaman, emek ve diğer harcamalar boşa gitmiş olur.

İstenmeyen davranışların nedenleri; toplumsal nedenler, geçmiş yaşantılar, sınıf dengesinin bozulması, öğretmenlerden, eğitim programından, öğretim yöntemlerinden ve öğrencilerden kaynaklanan nedenler olarak gruplara ayrılabilir (Balay, 2003).

İstenmeyen davranışın ortaya çıkmasına neden olan kaynaklar ise; sınıfın yapısından, öğretmenlerden ve öğrencilerden kaynaklanan sorunlar olarak ele alınabilir. Öğrenciden kaynaklanan sorunlar; öğrencinin kişilik özelliğinden, başarı durumundan ve gelişim döneminin özelliğinden kaynaklanan sorunlar olarak belirtilebilir (Karip, 2003).

Öğrenciden kaynaklanan istenmeyen nedenler ise, farklı çevrelerden farklı davranışlarla gelme, farklı algılamalar, öğrenci ve okul değerlerinin uyumsuzluğu, öğrencinin davranışlarına yön veren duyguları yeterince anlayamama, öğrencideki gelişim ile meydana gelen değişim arasındaki ilişkiyi görememe ve sağlık durumu olarak ortaya konabilir (Balay, 2003).

Biyolojik nedenler olarak belirtilen beyin hasarı, hastalık, kötü beslenme gibi biyo-kimyasal etkenler de istenmeyen davranışlar üzerinde etkilidir. Öğrencinin “fizyolojik çevresi” de, istenmeyen davranışlara neden olabilmektedir. Fizyolojik çevre; hastalık, beslenme, sinirsel durum, mizaç, genetik bozukluklar fiziksel engeller, ilaçla tedavi ya da ilaçlar gibi davranışı etkileyen bio-fiziksel değişkenlerdir. Alerjik rahatsızlık, uykusuzluk, hastalık, yetersiz beslenme gibi sağlık sorunlarıyla ilgili birçok etken, öğrencinin ödevlerini tamamlama yeteneğini, sınıfta arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle etkileşimini büyük ölçüde etkilemekte, bazı çocuklarda aşırı hareketliliğe neden olmaktadır. Devrimsel etkinlikleri denetleyen beyin bölgesinin gerektiği gibi çalışmamasından kaynaklanan mental yetersizlikler, dikkatsizlik, dikkatin kolayca dağılması, ödevleri yarım bırakma, dersi dinlememe, çok konuşma, yerinde duramama, düşünmeden yanıt verme, sırasını beklememe, sınıf ortamında kavga çıkarma, kitap, sıra ve defterleri çizme, kızgın saldırgan olabilme gibi istenmeyen davranışlara neden olabilmektedir (Köktaş, 2003).

Öğrencilerin istenmeyen davranışları karşısında yapılacaklar belirlenmeden önce, yapılmaması gereken istenmeyen davranış anlaşılmalı ve nedenlerine ulaşılmalıdır. Davranışı anlamak, mevcut sorunların nedenlerini tanımlamanın ötesinde, gelecekte ortaya çıkabilecek olan istenmeyen davranışların kestirilmesi açısından da gereklidir. Ancak bundan sonra hangi eylem, strateji ve türünün seçileceği, nasıl uygulanacağı açıklık kazanır (Başar, 1998; Ayhan, 2003).

Okula her çevreden, her yaşam biçiminden, çeşitli davranış alışkanlıklarına sahip öğrenciler gelir. Bu farklar onların davranışlarına yansır. Öğretmen bu farklılıkların bilincinde olmalı, onları tanımalı, öğrencilerin geldikleri çevrelerde kabul edilebilen ama okulda istenmeyen davranışları tahmin edebilmelidir. Öğrencilerin bu tür davranışlarını yanlış anlamamak için onları tanımak gerekir. Onları ödül mü, eleştiri mi daha çok etkiliyor? Yetişkinlerin uyarılarına boyun mu eğiyorlar, yoksa haklarını mı arıyorlar? Bunları bilmeyen öğretmen, öğrencileri

yanlış anlayıp, sorunların çözümünü yanlış yerlerde arayabilir (Başar, 1998). Böylece okul/öğretmen ile çevre arasında istenmedik olaylar meydana çıkabilir.

Olumsuz davranışların bir kısmı, normal bir çocuk ya da ergenin göstereceği türden davranışlardır. Örneğin ödevlerde özensizlik, başkalarına zarar verme, kaba ya da müstehcen dil kullanma, dinlememe, ilgi görme merakı gibi. Bu davranışlar etkili bir sınıf yönetimi ile kontrol altına alınabilir. Ancak sınıfta öğrencinin kişilik özelliklerinden, kalıtsal etmenlerinden ya da çevreden kaynaklanan ve sorun olarak nitelendirilebilecek davranış bozuklukları ile karşılaşmak da mümkündür. Diğer bir deyimle, davranış sorunlarının potansiyel nedenlerinden bazıları, öğretmenin doğrudan denetleyemediği durumlardır.

Örneğin, biyolojik etkenlerin neden olduğu istenmeyen davranışların hemen hepsinde öğretmen bir sağlık çalışanından ya da toplumsal uzmandan yardım istemek durumundadır. Bazen bu sorun davranış, bir beyin hasarının, hastalığın ya da sağlık ve diyet sorununun bir sonucu olabilir. Bu potansiyel sorun kaynaklarının farkında olmak ve gerektiğinde ilgili yerlerden yardım istemek öğretmen için önemli bir sorumluluktur. Çünkü bu tür davranışlar ve sorunlar ancak, öğretmen, rehberlik birimi ve ailenin işbirliği ile çözülebilir.

Bazı durumlarda ise psikolog ve psikiyatrist gibi uzman kişilerin yardımı da gerekebilir. Bu sorunlar; başarısızlık sendromu, mükemmeliyetçilik, düşük beklentili olma, düşük başarı, düşmanca saldırganlık, pasif saldırganlık, meydan okuma, hiperaktiflik, dikkat dağınıklığı, olgunlaşmama, arkadaşları tarafından reddedilme, kenara çekilme gibi durumlardır. Örneğin, DEHB olan çocuklar (hiperaktif çocuklar), oturdukları yerde bile aşırı ve sabit hareketler gösterirler. Hareketleri amaçsızdır. İşaretleri; yerinde duramama, bir şeyleri kurcalama, hareketlilik, obje ve kişilere aşırı dokunma gibi davranışlardır (Erden, 2003; Köktaş, 2003).

Günümüzde öğretmenlerin önde gelen sorunlarından biri, öğrencilerde derslerin amaçlarının gerçekleşmesini sağlayacak şekilde, öğrencilerin davranışlarını sınıf içinde yönetmedeki güçlüklerdir. Öğrencilerin sınıf içindeki davranışlarını yönetme, yeni öğretmenler için sorun olduğu kadar, deneyimli öğretmenler için de bir sorundur (Özyürek, 2001). Sınıf yönetiminde başarısız olan öğretmenler, öğrencileri dene-

timleri altında tutmada ve onları öğrenmeye yöneltmede başarısız olurlar. Bu durum okulun hedeflerine ulaşmasını ve öğrencilerin akademik başarılarını olumsuz yönde etkiler.

Etkili sınıf yönetimi gerçekleştirilemeyen sınıflarda meydana gelen olumsuz hava, hem öğretmeni hem de öğrencileri etkiler. Öğretmen sınıfta, bazı öğrencilerle başa çıkamadığı için sinirlenir ve öfkesini öğrencilerden çıkarır. Ya da yapmış olmak için ders yapar (Erden, 2003). Sonuçta eğitimin işlevleri ya da diğer bir deyimle, öğrencide istendik davranış değişimleri gerçekleştirilemez. İstendik değişimler gerçekleşmeyince, eğitim için harcanan para, emek ve zaman boşa gitmiş olur.

Eğitimde istenmedik davranış göstererek, kendisinin ve arkadaşlarının öğrenmesini engelleyen öğrencilere, “yaramaz çocuk” ya da kısaca “yaramaz” denir. ‘Yaramaz’ın sözlük anlamı; söz dinlemeyen, uslu durmayan, yasaklanan şeyleri yapmakta ayak direyen, haşarı çocuk, uslu karşıtı demektir. Eğitimde yaramaz çocuklar, çoğu zaman “uyumsuz çocuklar” ya da “problem çocuklar” (Özgür, 2004) ve yine “hiperaktif” çocuklar da çoğu kez “yaramaz” olarak nitelendirilmektedir. Hiper (Yn), çok aşırı, yüksek; aktif (Fr), etkin, canlı, hareketli, çalışkan; hyperactive ise, İngilizce bir sözcük olup, “aşırı etkinlik” anlamına gelir (T-DK, 1983; TDK, 2010).

Uyumsuz çocuklar için; davranış bozukluğu olan çocuklar, karakter bozukluğu olan çocuklar, anormal çocuklar, atipik, anomal, anti-sosyal, asosyal, sosyopatik, uyumsuz, kaçak, serseri, intibaksız, dengesiz, sıkıntılı, atak, suçlu, asabi ve sinirli, güç, kavgacı, gaddar, terbiyesi güç, haşin, sadist, sapık, çetin, kaba (Enç vd. 1981), çok yaramaz gibi terimler kullanılmaktadır.

Uyum

“Uyum” sözcüğü; bireyin çevreden gelen uyaranlara uygun tepkilerde bulunması, yeni durumlara uyması, çevresindeki uyaranlara istenilen davranışları gösterebilmesi, çevresinin istemlerine uygun tutum ve davranışlar gösterebilmesi gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Uyum; bireyin kendi bünyesinde olan değişiklikleri anlaması ve uyması (biyolojik açıdan uyum) ile mensup olduğu toplumun, toplumsal değer yargılarına göre hareket etmesi (sosyal açıdan uyum) olarak iki bölüm halinde incelenebilir. Buna göre, bireyin tüm yaşamını meydana getiren unsurlardaki değişiklikleri ve hem de sosyal yaşamını, diğer insanlarla

olan ilişkilerini ahenkli bir şekilde birleştirmesi, onun uyumunu oluşturur. Birey, kendi benliği ve çevresiyle dengeli ve etkili ilişki kurmak ve sürdürmek suretiyle uyum sağlayabilir.

Uyumsuz Çocuklar

Tanım: Kendi benliği ile ve çevresiyle dengeli ve etkili ilişki kurma, geliştirme ve sürdürmede güçlük çeken ve bu yüzden gelişimleri sekteye uğrayan ve çevresindekilerin olağan ilişkileri ile düzeltilemeyen davranış kalıplarına sahip olan çocuklara, uyumsuz çocuklar denir. Uyumsuz çocukların oranı akranları arasında % 2 kabul ediliyor (Çağlar, 1981; Enç vd.1981).

Bu çocuklar akademik başarılarında yetersizlik, sinirli, kavgacı, otoriteye karşı yalan söyleyen, hırsızlık yapan, dikkatleri dağınık bireylerden oluşur. Ayrıca içe dönük davranışlar, yalnızlığı seven, utangaç, korkak, güvensiz, aşağılık karmaşası yaşayan çocuklardır (Özgür, 2004).

Davranış ve Uyum Özellikleri Yönünden Engelli, Anti-sosyal

Davranış Gösteren Çocuklar: Bu grup çocuklar; suça yönelen çocuklar, suçlu çocuklar, otistik çocuklar, hiperaktif çocuklar, hırsızlık yapan çocuklar, olarak sınıflandırılabilir (Özgür, 2004).

Uyumsuz Çocuklarda Sık Görülen Davranışlar: Uyumsuz çocuklarda sık görülen davranışlar; dışa dönük ve içe dönük olmak üzere iki ayrı özellik taşırlar.

Dışa Dönük Davranışlar: Okul çalışmalarına karşı ilgi göstermezler. Okuldan hoşlanmazlar. Akademik çalışmalarla başları hoş değildir. Belirgin derecede başarısızlık gösterirler.

Sinirli, huzursuz ve öfke nöbetleri vardır. Adele seğirmeleri, titremeleri, tikleri fazladır, Tırnaklarını yerler. Parmaklarını, ellerini ısırırlar, ciltte iz bırakacak şekilde sert kaşınırlar.

Eleştirilere karşı duyarlıdırlar. Kavga çıkarma, tartışma, ufak şeyleri büyütme, ilişkileri bozma, ayrıcalık yapma eğilimindedirler. Tahripkardırlar. Konuşmak istemezler. Konuştukları zaman birçok konuşma özürlü gösterirler.

Dikkatleri dağınıktır, daldan dala atırlar. Sürekli dikkat isteyen işlerden kafaları sık sık bozulur. Otoriteye ve grupça alınan kararlara karşı gelirler. Yalan söylerler, hırsızlık yaparlar.

Sık sık hastalıklardan, aşırı derecede yorulduklarından ve başkalarından şikayet ederler. Hallüsinasyonları vardır. Varlıkları hissedilir.

İçe Dönük Davranışlar: Aşırı derecede sakin, kendi başına yaşamayı ve yalnızlığı sever, başkaları ile en ufak bir anlaşmazlığa düşmek istemezler. Zararsızdırlar. Utangaç, korkak, ürkek, kendine karşı güvensiz ve endişeli davranırlar. Yüz yüze geldiği problemleri kendi kendilerine çözmek isterler. Çözemediklerini çözümsüz bırakırlar. Gündüz rüyası görürler. Kendilerini aşağı ve değersiz görürler. Umulmadık tepki gösterirler. Güçlerini bir alanda toplayamazlar. Sorunlarını kimseye açmaz ve sır küpü gibi saklarlar. Gizli iş yapmaktan hoşlanmazlar. Genellikle varlıkları hissedilmez (Enç vd. 1981).

Uyumsuz çocuklar, özel eğitime muhtaç çocuklar olarak; duygusal güçlüğü olan ve sosyal uyumsuzluğu olan çocuklar (suça yönelmiş, suçlu ve korunmaya muhtaç çocuklar) olarak gruplara ayrılabilirler. Uyumsuz çocukların mümkün olduğu kadar erken tanınması, uyumsuzluğun giderilmesi için son derece önemlidir. Çünkü erken tanı konursa, eski davranışların düzeltilmesi, yeni davranışların kazandırılması olanağı artar. Nedeni ne olursa olsun, uyumsuzluklar büyük ölçüde düzelenbilir. Gecikme, özrü pekiştirir. Belli bir yaş veya düzeyden sonra iyileştirilmesi olanak dışına çıkar. Kronik uyumsuzluğa dönüşür. Bu durum, bireyin ve toplumun mutluluğu için büyük bir kayıp olur (Çağlar, 1981). Uyumsuz çocuklar, *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)* ya da kısaca Hiperaktif olan çocuklara benzerlik gösterirler. Bunun için DEHB'ye bakmak gerekir.

Hiperaktivite (DEHB)

Hiperaktivite/hiperaktiflik tanımları: Hiperaktivite; çocuğun yaşına ve gelişim düzeyine uygun olmayan aşırı hareketlilik, dürtüsellik (ataklık) ve dikkat eksikliği belirtileri olan bir bozukluktur. Hiperaktivite, bir yaramazlık biçimi değil, bir hastalıktır (Emiroğlu, 2016).

DEHB, bireyin akademik başarısı, aile hayatı, sosyal ilişkileri ve benlik saygısı üzerine çeşitli olumsuz etkileri olan psikiyatrik bir bozukluktur (Küçükyazıcı, 2016). DEHB bir öğrenme bozukluğu değil, öğrenmeyi bozan bir davranış sorunudur. Diğer bir deyimle, davranış sorunlarına neden olabilen bir huy özelliğidir (Yazgan, 2016).

DEHB; dikkat eksikliği, dürtüsellik ve hareketlilik belirtileri ile giden nöropsikiyatrik bir sendromdur. DEHB; bir öğrenme bozukluğu değil, öğrenmeyi bozan bir davranış sorunudur. Diğer bir deyimle,

DEHB davranış sorunlarına neden olabilen bir “huy” özelliğidir (Yazgan, 2016).

DEHB; dikkatin çabuk dağılması, aşırı hareketlilik ve dürtüsel davranışlar ile seyreden, toplumsal yaşamı, toplumsal iletişimi etkileyen, çoğunlukla aile ilişkilerinde ve okul eğitiminde sorunlar yaratan bir olgudur (Tarhan, 2016).

DEHB'nin Nedenleri

DEHB'nun nedenleri tam olarak anlaşılamamıştır. Bazı araştırmalar aşağıdaki nedenler üzerinde durmaktadır. Bunlar: Genetik nedenler, beyin hasarı, nörofizyoloji ve beyin görüntüleme çalışmaları, gıda ve katkı maddeleri, psiko-sosyal etkenler, risklerin belirlenmesidir (Kuzugüdenli, 2016; Emiroğlu, 2016; Yazgan, 2016).

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) Tanı Ölçütleri

A. Aşağıdakilerden (1) ya da (2) vardır (Aşağıdaki “dikkatsizlik” semptomlarından altısı (ya da daha fazlası) en az altı ay süreyle uyumsuzluk doğurucu ve gelişim düzeyine aykırı bir derecede sürmüştür.

1. Çoğu zaman, dikkatini ayrıntılara veremez ya da okul ödevlerinde, işlerinde ya da diğer etkinliklerde dikkatsizce hatalar yaparlar. Üzerine aldığı görevlerde ya da oynadığı etkinliklerde dikkati dağılır. Doğrudan kendisine konuşulduğunda, dinlemiyormuş gibi görünür. Yönergeleri izlemez ve okul ödevlerini, ufak tefek işleri ya da iş yerindeki görevlerini tamamlayamaz. (Karşıt olma bozukluğuna ya da yönergeleri anlayamamaya bağlı değildir.) Üzerine aldığı görevi ve etkinlikleri düzenlemekte zorluk çeker.

Sürekli mental aktivite gerektiren görevlerden kaçınır, bunları sevmez ya da bunlarda yer almaya karşı isteksizdir. Üzerine aldığı görev ya da etkinlikler için erekli olan şeyleri kaybeder. (Örneğin, oyuncaklar, okul ödevleri, kalemler, kitaplar ya da araç gereçler.) Dikkati dış uyaranlarla kolayca dağılır. Günlük etkinliklerinde untkandır.

2. Aşağıdaki hiperaktivite-impulsivite semptomlarından altısı (ya da daha fazlası), en az altı ay süreyle uyumsuzluk doğurucu ve gelişim düzeyine göre aykırı bir derecede sürmüştür.

Hiperaktivite

Çoğu zaman, ayakları kıpır kıpırdır ya da oturduğu yerde kıpır-danıp durur. Sınıfta ya da oturması beklenen diğer durumlarda oturduğu

yerden kalkar. Uygunsuz olan durumlarda koşturup durur ya da tırmanır. (Ergenlerde ya da erişkinlerde öznel huzursuzluk duyguları ile sınırlı olabilir.) Sakin bir biçimde boş zamanları geçirme etkinliklerine katılma ya da oyun oynama zorluğu vardır. Hareket halindedir ya da bir motor tarafından sürülüyormuş gibi davranır. Çok konuşur.

Dürtüsellik (İmpulsivite)

Çoğu zaman, sorulan soru tamamlanmadan cevabını yapıştırır. Sırasını beklemede güçlüğü vardır. Başkalarının sözünü keser ya da yaptıklarının arasına girer. Örneğin başkalarının konuşmalarına ya da oyunlarına burnunu sokar.

B. Bozulmaya yol açmış olan bazı hiperaktif-impulsif semptomlar ya da dikkatsizlik semptomları yedi yaşından önce de vardır.

C. İki ya da daha fazla ortamda, semptomlardan kaynaklanan bir bozulma vardır. Örneğin evde, işte ya da okulda.

D. Toplumsal, okuldaki ya da mesleki işlevsellikte klinik açıdan belirgin bozulma olduğunun açık kanıtları olmalıdır.

E. Bu semptomlar sadece bir Yayın Gelişimsel Bozukluk, Şizofreni ya da diğer bir Psikotik Bozukluğun gidişi sırasında ortaya çıkmaktadır ve başka bir mental bozuklukla daha iyi açıklanamaz. (Örneğin Anksiyete Bozukluğu, Dissosiyatif Bozukluk ya da bir kişilik bozukluğu.) (Tahiroğlu, 2003; Ünal vd, 2004).

Dikkat Eksikliği, Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) Alt Tipleri/Çeşitleri: Alt tipin ayrımı, son altı aydır baskın olan belirtiler göz önüne alınarak yapılır.

1. DEHB; Bileşik Tip: Ana belirtilerin üçü de (hiperaktiflik, ataklık, dikkat eksikliği) aynı zamanda vardır. Hareketlilik, genelde amaca yönelik olmamasıyla, normal hareketlilikten ayrılır. DEHB'na sahip çocuk ve ergenlerin büyük kısmı bu grupta yer alır. Erişkinler için de aynı durumun geçerli olup olmadığı tam olarak bilinmemektedir. Bileşik tipte; uygunsuz huzursuzluk, davranışsal ve duyuşsal engellenme eşliğinde düşme ve farklı düzeylerde etkilenmiş dikkat yer alır. Bu belirtiler çocuğun hem ev, hem de okul yaşamında ciddi güçlükler neden olur. Yaşa bağlı kültür normlarına göre dürtülerini denetleme, aktivitelerini düzenleme, dikkat ve sosyal ilişkiler alanlarında sorunlar yaşarlar. Sıklıkla erişkin yaşama kadar devam eder. Her iki cinsiyette en sık görülen tiptir.

2. DEHB; Dikkatsizliğin Önde Geldiği Tip: En az altı aydır, süregelen dikkatsizlik belirtileri vardır. Hiperaktivite ve impulsivite belirtileri yoktur ya da altı taneden azdır. Dikkat eksikliğinin önde olduğu tipte; tanı ölçütlerinde belirtilen özellikler vardır. Ancak hiperaktivite ve dürtüsellik ölçütlerini tam olarak karşılamazlar. Bu çocukların, dikkatin odaklanması, sürdürülmesi ve organizasyonu ile ilgili güçlükleri vardır. Aile ilişkileri ve sosyal alanda bazı güçlükleri olabilir ancak esas sorun okulda yaşanır. Öğretmenleri bu çocukları, sürekli geç kalan, organize olmayan, ödevlerini tamamlayamayan, rüyada gibi, unutkan olarak tanımlarlar. Dikkat sorunu farklı derecelerde performans kaybı, motivasyon eksikliği ve anlama güçlüğüne neden olabilir. Sonuç, kendi zekalarının altında başarıdır. Diğer iki tipten farklı olarak, okula başlana kadar belirti vermeyebilir ve ilk kez ilkökul döneminde tanı alır. Kızlarda, erkeklere göre daha sık görülür.

3. DEHB; Hiperaktivite-İmpulsivitenin Önde Geldiği Tip: En az altı aydır hiperaktivite-impulsivite belirtilerinin en az altısı süregelir. Dikkatsizlik belirtileri yok ya da altı tanenin altındadır. DEHB, Hiperaktivite-İmpulsivitenin önde olduğu tiplerde; bu tipe dahil çocuklar dikkat eksikliği tanı ölçütlerini karşılamazlar. Genellikle dikkat eksikliği alt tipten daha erken tanı alırlar. Çocuklardaki aşırı hareketlilik gelişim dönemi normlarına göre uygunsuzdur. DEHB'si olan bir çocuğun klinisyen tarafından ilk muayenesi sırasında hareketlilik gözlenmeyebilir. Genellikle okul ve evdeki durum sorgulanarak ortaya konur. Okulöncesi çocuklarda ilk muayene sırasında aktivite daha sık gözlenir. Okulöncesi dönemde DEHB'si olan çocuklar yapılandırılmış oyunları oynamakta ve oyun kurallarına uymakta güçlük çekerler. Bu davranışları da plansız gerçekleştiği için, arkasından pişmanlık ve üzüntü duyarlar. Yaş arttıkça motor aktivite azalabilir ve erişkinlikte yerini duygusal huzursuzluk alabilir. Engellenme eşikleri, diğer tiplerden daha düşüktür. Erkeklerde, kızlara göre daha sık görülür (Tahiroğlu, 2003; Küçük-yazıcı, 2016; Ünal, 2004).

DEHB Belirtileri

DEHB erken semptomları/göstergeleri: Devamlı huzursuzluk, nedensiz bağırma, uykusuzluk, memnun olmama, telaş ve hareketlilik gibi belirtilerdir (Kuzugüdenli, 2016).

Bebeklikte DEHB belirtileri: Bebeklikte DEHB belirtileri; huysuzluk, huzursuzluk, fazla uyuma ve sürekli ağlama şeklinde görülür.

2-6 Yaş Arası Çocuklarda DEHB Genel Özellikleri

Her şeye ellemek, her şeyi tutmak, eline geçirmek isterler. “Dur”, “yapma”, “gitme” gibi emirlere uymak istemezler. İnatla “Yapma!” denilene yapmak isterler. İstedikleri olmazsa tuttururlar. Oturdukları yerde kıpırdarlar. Oturdukları yerde sallanırlar. Elini veya ayağını sallar ve hareket ettirirler.

Yemek yerken üstlerine dökerler. Elini ağzına sokar veya tırnaklarını yerler. Uykuya götürüldüklerinde, itiraz ederler ve uyumak istemezler. Yuvaya gitmek istemezler. Yuvaya ilk birkaç gün gider, sonra vaz geçerler.

Sürekli ayağa kalkarlar veya yürümek isterler. Sık düşerler. Sık sık ev kazalarında yaralanırlar. Gördükleri her şeyin içine bakmak isterler. Oyuncakların nasıl çalıştığını merak ederler. İçine bakmak isterler. Onları kırar veya çalışamaz hale getirirler.

Çok hızlı ve yüksek sesle konuşurlar. Uyarıldıklarında bazen hemen düzeltirler ama çok kısa bir zaman içinde unuttur ve yine aynı şekilde davranmaya devam ederler. Evdeyken gezmeye götürülmek isterler. İnsanların onunla ilgilenmelerinden çok hoşlanırlar.

Bu davranışlardan on tanesi çocukla sıklıkla görülüyorsa, çocuk DEHB hastası olabilir. Bu konuda bir uzmana başvurulmalıdır (Eroğlu, 2016).

Okul çağı çocuklarında DEHB belirtileri; yedi yaşından önce, aşırı hareketlilik, dürtüsellik (ataklık), dikkat eksikliği şeklinde ve erkek çocuklarda kızlardan %3-7 oranında ve 3-4 kat daha fazla görülür (Doğaroğlu, 2013; Emiroğlu, 2016).

Ergenlerde, normal bir çocukluk döneminden sonra hiperaktivite görülmesi mümkün değildir. DEHB yedi yaşından önce ortaya çıkar ve tanısı konabilir. DEHB’de, on yaşından sonra aşırı hareketlilik bir miktar azalsa da ataklık, topluma aykırı davranışlar ergenlik ve yetişkinlik çağında da % 1-2 oranında görülür (Emiroğlu, 2016).

Hiperaktivite ön plandaysa yerinde duramazlar, oturması gerektiği yerde oturamazlar, yerli yersiz koşup tırmanırlar. Aşırı konuşurlar, sessiz, sakin oynamakta güçlük çekerler, her zaman bir şeyle uğraşırlar. Cevapları ağızlarından kaçıırırlar, sıralarını beklemekte zorlanırlar, olaylara, konuşmalara müdahale eder, yarıda keserler.

Dikkat eksikliği ön planda ise dinlemezler, yönergeleri başından sonuna kadar takip edemezler, dikkatlerini yaptıkları işe ya da oyuna vermekte zorlanırlar. Evde veya okulda yapacağı etkinlikler için hazırladıkları malzemeleri kaybederler. Ayrıntıları gözden geçirirler, düzensiz görünürler. Uzun süre zihinsel çaba gerektiren işleri yapmakta zorlanırlar, unutkandırılar. İlgileri kolayca başka yönlere kayar (Doğaroğlu, 2013; Yazgan, 2016).

Hiperaktif ile Yaramaz Farkı

Hyperactive; İngilizce bir sözcük olup, “aşırı etkinlik” ; hiper (Yn); çok aşırı, yüksek; aktif (Fr), etkin, canlı, hareketli, çalışkan; yaramaz ise; söz dinlemeyen, uslu durmayan, yasaklanan şeyleri yapmakta ayak direyen, haşarı çocuk, uslu karşıtı, demektir (TDK, 1983; TDK, 2010).

Hiperaktif Çocukların, Yaramaz Çocuklardan Farkları

Diğer çocukların ancak heyecanlandıkları bir durum karşısında hiperaktif çocuklar, aşırı derecede heyecanlanırlar. Anlatılanları dinlemek ve öğretilenleri görmek için açıklamaları veya sıralarını bekleyemezler. Kendilerini ve diğerlerini tehlikeye atma pahasına olsa da, hiçbir amaçları olmadığı hâlde koştururlar. Sık sık öfke nöbetleri gözlenir (Tarhan, 2016).

Hiperaktif Çocukların, Yaramazlıktan Ayırt Edilebilmesi, “hiperaktif” Tanısı Konulabilmesi İçin Göstermesi Gereken özellikler

1. Dikkat eksikliği, dürtüsellik ve aşırı hareketlilik belirtilerinin, dış uyaranlara bağlı kalmaksızın var olması gerekir.
2. Çocuk aşırı hareketlidir, elleri ayakları kıpır kıpırdır. Sınıfta ya da oturması gereken diğer yerlerde oturamaz. Otursa bile çok kısa bir süre sonra kalkar. Çoğu zaman çok konuşur, bağırır, çağırır, başkalarını rahatsız eder ya da yaptıkları işten alıkoyar. Gerekli eşyaları unutma da sık görülen özellikler arasındadır.
3. Dürtüsellik hakimdir. Tehlikeyi kavrayamaz, birden atılır. Soru bitirilmeden cevap verir. Başkalarının yaptığı işlerin arasına ya da konuşmalarının arasına girer. Başladığı bir işi bitiremez.
4. Dikkat eksikliği görülür. Derslerde önemli hatalar yaptıkları için okul başarısızlıkları yaşarlar (Emiroğlu, 2016).

Hiperaktifler

Çok huzursuz, kıpır kıpır, istekleri yapılmadığında, kendini yerden yere atma; bu tip davranışlarından dolayı, ailelerinin birlikte alışverişe gidememesi; babanın çok rahatsız olup, tatil günleri de evden uzaklaşması; evde kimse yoksa evi, alt üst etme, çocukla uğraştığı için annenin çok yıpranması, çocuğa dayak atma,

Okulöncesi eğitim kurumlarına, gösterdiği bu davranışlardan ötürü, öğretmenler ve veliler tarafından kabul edilmeme; oyundan oyuna atladığı için diğer çocuklarla oynayamama, onlar tarafından sevilme; bu durumların aileyi olumsuz etkilemesi, davranışlarını sürekli gösterirler (Ercan ve Aydın, 2000). Ayrıca;

Genelde gergin bir yapıda olurlar. İsteklerini sürekli ağlayarak ifade ederler. Gün içinde etrafı dağıtma özellikleri fazladır. Bir şeye konsantre olamazlar. Çok konuşurlar.

Saldırgan davranırlar, çevrelerine zarar verebilirler. Sakardırlar. Dağınıktırlar. İştahsızdırlar. Özgüven sorunları vardır. İnatçıdır ve ısrarcıdırlar. Uyku problemi yaşıyor olabilirler ve daha az uyurlar. Uykularından sık sık uyanırlar. Zamanı kullanma konusunda başarısızdırlar (MHRS, 2016).

Bu davranışları, “yaramaz” diye nitelenen çocuklar da gösterirler. “Yaramaz” ya da yaramaz diye nitelenen çocukların, bu ve buna benzer davranışları, kendileri veya başkaları tarafından yer yer kontrol altına alınabilirken, DEHB olan çocukların davranışları “kontrol” altına alınamamaktadır. Ayrıca DEHB çocukların, bu davranışları, “sürekli” göstermeleri yanında, gösterdikleri bu davranışların “yıkıcı” olma gibi bir özelliği vardır. Diğer bir deyimle, “yaramaz” veya “yaramaz diye nitelenen” çocukların gösterdiği davranışlar; süreklilik gösteriyorsa, yıkıcı oluyorsa, kontrol altına alınamıyorsa, bu çocuklar DEHB taşıyorlar, demektir (Ercan ve Aydın, 2000).

Hiperaktif Çocukların Tanınması ile İlgili Yapılan Araştırmalar

M. Erkan Özcan ve arkadaşları (1998) tarafından yapılan çalışmada, DEHB görülmesi, cinsiyetler açısından istatistiksel olarak anlamlı olup, DEHB erkek öğrenciler arasında daha yüksek sıklıkla gözlenmektedir. (χ^2 : 5.209, $P<0.05$). Yine aynı çalışmada; DEHB olgularının % 66,7’sini karma tip, % 6,7’sini dikkatsiz tip DEHB tanısı oluşturmaktadır.

Şennur Günay ve diğerleri (2005) tarafından yapılan “Erişkin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Ölçeğinin Dilsel Eşdeğerlik, Geçerlik, Güvenirlik ve Norm Çalışması” adlı araştırmada; ülkemizde DEHB ile ilgili yapılan çalışmaların çocuklar üzerinde yoğunlaştığının gözleendiği, belirtilmektedir.

Tabak (2007) tarafından yapılan, yapılan araştırmada; “saldırganlık, içe kapanıklık, kekemelik, dikkat eksikliği ve hiperaktivite sorunu yaşayan çocukların anne babalarından aşırı koruyucu tutum sergileyenlerin en fazla, geçimsizlik tutumu sergileyenlerin en az olduğu” saptanmıştır. Bunlar içinde DEHB’nu yaşayan çocukların anne babalarında, en fazla aşırı koruyucu tutum ile en az geçimsiz tutuma rastlandığı anlaşılmıştır.

Göle ve Bayık (2013), tarafından yapılan araştırmada, Sınıf Öğretmenlerinin DEHB’yi tanıma konusunda çok yeterli olmadığı, görülmüştür.

Tatar ve diğerleri (2015) tarafından yapılan “Erişkin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunda Duygu Tanımanın Dikkat ve Dürüstelik Belirtileri ile İlişkisi” adlı araştırmada; DEHB grubunun kontrollere kıyasla, tüm duygu ifadeleri ile duygu içermeyen yüz ifadesini tanımada daha fazla hata yaptıkları, daha fazla bilişsel kusur gösterdikleri saptanmıştır.

Kanay’ın (2006) çalışmasında; DEHB olmayan gruptaki öğrencilerin uyumsal davranışlar, akademik başarı ve benlik kavramları, DEHB olan gruba göre daha yüksek düzeyde puanlar aldıkları görülmüştür. Ayrıca her iki grup arasında anlamlı farklılık olduğu ve DEHB grubu içinde somatik problemlerde, cinsiyetler arasında kızların lehine anlamlı farka rastlanmıştır. Bunlara ek olarak, akademik başarı ve saldırgan davranışlarda, 9-11 yaş aralığındakilerin lehine anlamlı fark bulunduğu görülmüştür (Doğaroğlu, 2013).

Baş Yılmaz’ın (2009) araştırmasında; DEHB tanılı öğrencinin kaynaştırma ortamında iletişimi başlattığı, ancak iletişimi sürdürmede sorun yaşadığı ve bununla birlikte akran reddine maruz kaldığı açıklanmaktadır (Doğaroğlu, 2013).

Uskan’ın (2011) araştırmasında; uygulanan oyun programı sonucunda, programı alan 8-10 yaş arasındaki dikkat eksikliği olan çocukların, programı almayan 8-10 yaş arasındaki dikkat eksikliği olan ço-

cuklara göre dikkat süreçlerinde olumlu yönde ilerlemenin olduğu, cinsiyet farkının ise anlamlı bulunmadığı belirtilmektedir (Doğaroğlu, 2013).

Akalın'ın (2005) araştırmasında; DEHB tanılı bir kardeşi olan çocukların daha sık duygusal, davranışsal ve sosyal sorunlar yaşadıkları ve sosyal yeterlik düzeylerinin de karşılaştırma grubuna kıyasla daha düşük olduğu saptanmıştır. DEHB'nin kardeş ilişkilerinin niteliğinin olumsuz etkilediği ve DEHB olan bir kardeş olmadığında kardeş ilişkilerinin daha sıcak ve yakın olduğunun söylenebileceği belirtilmektedir (Doğaroğlu, 2013).

Almacioğlu (2007) tarafından yapılan; DEHB olan öğrencilerin, Sınıf ve Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) öğretmenleri tarafından tanınma yeterliklerinin belirlenmesinin amaçlandığı çalışmada, Sınıf ve PDR öğretmenlerinin konu ile ilgili bilgilerinin ortalama düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca aralarında anlamlı bir fark bulunmadığı ve her iki gruptaki öğretmenlerin DEHB'si olan çocukların özel eğitime ihtiyacı olduğunu belirttikleri ifade edilmiştir (Doğaroğlu, 2013).

Arslanoğlu'nun (2008) araştırmasında; DEHB'si olan erkek çocukların sosyal beceri gelişimleri öğretmenleri tarafından düşük, anne babaları tarafından orta derecede algılanmıştır. Bununla birlikte çocukların da sosyal becerilerini anne babaları gibi orta düzeyde algıladıkları belirtilmiştir. Çocukların yaşam kalitesini ise, evde ve okulda orta düzeyde algıladıkları ifade edilmektedir (Doğaroğlu, 2013).

Türe (2010) tarafından yapılan çalışmada; annelerin aşırı koruyucu tutumları, ev kadınlığını reddedişleri ve çatışmalı bir evlilik yaşamaları ile çocukların benlik saygıları arasında negatif yönlü anlamlı bir farka rastlandığı, demokratik tutumları ile benlik saygısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir farka rastlandığı belirtilmektedir (Doğaroğlu, 2013).

Aktaş (2006) tarafından yapılan 8-10 yaşları arasında DEHB olan ve olmayan çocukların zeka, bilişsel ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı incelemesinde; Wechsler Çocuklar İçin Zeka Ölçeği sonuçlarının gruplar arasında anlamlı bir farka sahip olmadığı ve Bender-Gestalt Görsel Motor Algılama Testi, Çocuklar İçin Algı Testi ve Aritmetik+Şifre+Resim Düzenleme+Sözcük Dağarcığı Testi sonuçlarının ise anlamlı düzeyde farklılaştığı açıklanmaktadır (Doğaroğlu, 2013).

Saydam (2007) tarafından yapılan araştırmada; a) DEHB-Bileşik tip ve DEHB-Komorbid tanılı grupta yer alan çocukların gürlütücü işlev fonksiyonlarının DEHB-Dikkatsiz tip ve kontrol grubunda yer alan çocuklardan daha bozuk olduğu, b) Bazı yürütücü işlev testlerinde, gruplar arasında anlamlı fark bulunmadığı, c) Genel olarak DEHB-Birleşik tip tanılı çocukların test sırasında çok hızlı hareket edip, düşünmeksizin ani tepkilerde bulunduğu, d) Tepkilerin doğru olduğunu düşünüp, olumsuz geri bildirim aldıklarında, testin kuralları ile ilgili bir problem olduğunu düşündükleri şeklinde sıralanmaktadır (Doğaroğlu, 2013).

Alan yazını incelendiğinde, genel olarak, DEHB'ye yönelik ifade edilen özelliklere bakıldığında, dikkat eksikliğinin baskın olduğu gruptaki çocukların içe dönük oldukları ve sık sık düşüncelere daldıkları, çevreden tembel ve isteksiz olarak tanımlandıkları belirtilmektedir. Hareketliliğin baskın olduğu tipte ise, inatçı davranışlar sergiledikleri, sıklıkla öfke nöbeti geçirdikleri, hareketlerinin niteliğinin bozucu ve amaçsız olabildiği, kişilerarası ilişkilerde akranlarından farklı özellikler gösterdikleri, sosyal becerilerinde problem yaşadıkları ve birçoğunun arkadaşları tarafından reddedilmeye maruz kaldıkları, bu durumun ise özgüvenlerini olumsuz yönde etkilediği gibi özellikler vurgulanmaktadır. Ayrıca bu alanda yapılan araştırmaların birbirini desteklediği görülmektedir (Doğaroğlu, 2013). İlgili kaynakların taranmasından, Almacıoğlu'nun (2007) dışında, DEHB ile ilgili, öğretmenlere yönelik bir eğitim çalışmasına rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın, eğitim yöneticileri, öğretmen, öğretmen adayları ve velilere yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, DEHB (kısaca hiperaktivite) konusunda öğretmenleri bilgilendirmek, hiperaktif öğrencileri tanımlarını ve gösterecekleri istenmeyen davranışları denetim altına almalarını sağlamaktır. Böylece okul yönetimi, öğretmen, öğrenci ve veliler arasında doğabilecek istenmeyen durumların meydana gelmesini önlemektir.

Çalışmanın önemi ise DEHB olan çocukları tanıyarak, erken iyileştirici çalışmalarda bulunmak için veliler ve okul yönetimi ile işbirliği yaparak, hiperaktif çocukların tedavi çalışmalarına yardımcı olmak, dolayısıyla öğrenci başarısını arttırmaktır.

Buraya kadar söylenenler ışığında, öğrencilerde istenilen değişimleri meydana getirebilmek için etkili bir sınıf yönetimi gerçekleştirmek; bunun için de istenmeyen davranışların önlenmesi veya kontrol

altına alınması gerektiği söylenebilir. İstenmeyen davranışların önlenmesi (veya denetim altına alınabilmesi) için söz konusu davranışların nedenlerinin bulunması gerekir. İstenmeyen davranışların nedeninin bulunması da uygun yöntemin seçilmesini gerektirir. Uygun yöntem; istenmeyen davranışın nedenini bulmaya, öğrencinin düzeyine, diğer yaşantılarına uygun, ekonomik ve somut olmalıdır. Okul sınıf ortamında, istenmeyen davranışları gösteren öğrencilerin, davranışı gösterme nedenleri “bibliyoterapi” yöntemi ile ortaya konabilir.

II. YÖNTEM

Çalışmada, araştırmada modeli olarak “tarama” türü kullanılmış olup, veri toplama aracı olarak “doküman incelemesi” yapılmıştır.

Araştırmada veri toplama araçları olarak; Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB), Özel Eğitim, Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi ile ilgili kaynaklar taranarak, DEHB davranış bozukluğu taşıyan çocukların özellikleri ile uyumsuz/yaramaz çocukların özellikleri çıkarılmıştır. Ayrıca, Çalığı romanı taranarak, roman kahramanı Feride'nin 19 yaşına kadar olan davranış özellikleri, dönemlere göre ortaya konulmuştur. DEHB davranış bozukluğu taşıyan çocukların özellikleri ile uyumsuz/yaramaz çocukların özellikleri karşılaştırılarak aralarındaki farklar ortaya konulmuş ve böylece DEHB olan öğrenciler ayırtılmaya çalışılmıştır.

Verilerin analizinde; Feride'nin özellikleri, Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu DSM-IV Tanı Ölçeği ile karşılaştırılarak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Tanı ölçeğinde belirtildiği üzere, Ölçekteki özelliklerin altı ay süreyle ve yedi yaşından önce gösterilmesi kaydıyla, altı özelliğin gösterilmesi yeterli görülmüştür.

Veri toplama araçları olarak, kaynak tarama/doküman inceleme çalışması yapılmış ve bibliyoterapi yöntemi kullanılmıştır. Bibliyoterapi yönteminin uygulanma ve Çalığı romanın seçilme gerekçesi; bibliyoterapi yönteminin hem “tedavi edici” hem de “eğitici” özelliğe sahip olması ile romanın DEHB psikolojik rahatsızlığının birçok özelliğini taşımış olmasıdır.

Bibliyoterapi

Tanım: Bibliyoterapinin çeşitli tanımları yapılmış olup, bunlar; doğru zamanda, doğru bireyle, doğru kitabı buluşturma (Öner, 2007); okuma yoluyla teşhis ve tedavi (Sayın, 1977-1978); kitaplar aracılığı ile bireyin sorunlarını tanıyıp çözebilmelerine yardım yaklaşımı (Öner,

2007); insanların kimi temel gereksinimlerini tanıyıp, doyum sağlamak ve onların iyileşmelerine yardımcı olabilmesi için, kitap seçimi (Öner, 2007); edebiyat ile okuyucunun kişiliği arasındaki dinamik bir ilişki süreci (Öner, 2007) şeklindedir.

Buradan hareketle ikinci adımda, psikolojik danışmanların, iyileştirme özelliklerine sahip olduğu düşünülerek seçilen bu kitaplarla, sorunları olan bireyler buluşturulur. Bu kaynak kitaplarla bibliyoterapi süreci içerisinde buluşan danışanlar, yaşadıkları yoğun duygulardan arınıp, iç görü kazanma ya da öyküdeki kahramanın davranışlarını kendine model alma gibi değişimler yaşayabilirler (Öner, 2007). Bibliyoterapi uygulamaları, başlıca iki amacı gerçekleştirir. Bunlardan birincisi “iyileştirmek” (terapöti), diğeri “eğitmek”tir.

Bibliyoterapi Uygulamalarının İyileştirme (terapöti) Etkisi

Bu tekniğin uygulanmasının mantığı, bireyin kendine yakın bulunduğu öykü kahramanlarıyla özdeşim kurmasını sağlayarak, kendi duygularından arınabilmesi, yaşamda yeni çıkış yolları bulabilmesi, çevresindekilerle yeni iletişim kurabilmesine yardımcı olabilmektir. Özetle bu yaklaşım, bireyin yaşadığı soruna benzer bir konuda, bir kitap bulmayla başlar. Amaç, o anda bireyin yaşamakta olduğu soruna benzer bir sorunu konu alan bir öyküyle, bireyi buluşturarak, ona tepkide bulunmasını sağlamaktır (Öner, 2007).

Edebiyatçıların/sanatçıların kendi duygu ve düşüncelerini yansıtan eserleri okuyanlar veya seyredenler, bu eserlerde kendi duygu ve düşüncelerini bulma ile kendi komplekslerinden kurtulurlar. Ruhunun derinliklerinde gizlenmiş olan ve her an ortaya çıkmak, doyuma ulaşmak için fırsat kollayan duygularında büyük bir boşalma olur (Kavcar, 1994). Bibliyoterapi uygulamalarında da, birey okuduğu öykü ile kendi öyküsünü kıyaslayabilir. Kahramanı tanıdıkça, kendini ve duygularını tanıyabilir. Kahramanın kullandığı farklı çözüm yollarını keşfedebilir. Hangi çözüm yollarının işe yaramaz olduğunu görebilir. Kendi senaryosunda neleri değiştirebileceğini, yerine nasıl bir öykü kurgulayabileceğini bulabilir (Öner, 2007).

Bibliyoterapinin, “gelişimsel” ve “klinik” olmak üzere iki türü vardır. Klinik amaçlı kullanımı psikolojik danışmanlarca, gelişimsel amaçlı bibliyoterapi ise, uzmanlar ve eğitimciler tarafından yapılır. Ge-

lişimsel bibliyoterapi, normal gelişim süreci içerisinde karşılaşılan günlük yaşama ilişkin sorunları önleme ya da bu sorunlarla daha etkili bir biçimde baş edebilmek için uzmanlar ve eğitimciler/öğretmenler tarafından kullanılabilir. Örneğin, ilköğretime başlarken, okula gitmekten korkan bir çocuğun, bu korkusuyla nasıl baş edeceğini anlatan bir öykünün okunması, okula gitmek istemeyen, çeşitli korkular sergileyen çocukların okul korkularının üstesinden gelebilmesinde etkili bir yardım sürecini başlatabilir (Öner, 2007).

Basit bibliyoterapi uygulamaları, rehberlik uygulamaları sırasında kullanılmak üzere, öğretmenlere kısa bir eğitim çalışmasıyla öğretilir. Böylece öğretmenler, çeşitli sorunlarını çözebilmede, öğrencilere yardımcı olabilirler (Öner, 2007).

Bibliyoterapi Uygulamalarının Eğitim Etkisi

Arapça bir kelime olan “edebiyat”; iyi terbiye, yüksek kültüre eriştiren öğretim, söz ve herkesin beğendiği yollar anlamındaki “edeb” kelimesinden türetilmiştir. Edebiyat ile Eğitim arasında sıkı bir bağ vardır. Edebiyat sözcüğünün kökünü oluşturan “edeb” kelimesi, açıkça bunu gösterir. Çünkü “terbiye”=“eğitim” anlamına gelir. Rönesans ve neo klasik çağ düşünürleri, sanat ve edebiyatın işlevlerini, zevk vermek ve eğitmek, olarak belirtiyorlar. İyi eser, hem zevk verir, hem eğitir (Kavcar, 1994).

Edebiyat ve eğitimin ortak yönlerinden biri, “insan yetiştirme” işi ile uğraşmalarıdır. Edebiyatın; insanları iyiye, güzele ve doğruya yönlendirmede, psikolojik ve sosyal bakımlardan etkilemede, onlara sorumluluklarını duyurmada, iyi bir vatandaş olarak çağın gereklerine göre yetiştirmede, yeni fikirlerin telkininde ve sağlam bir kamuoyunun yaratılmasında büyük bir yeri vardır. Bu bakımlardan edebiyat ile eğitim arasında sıkı bir paralellik, bir ilgi ve yakınlık görülür. Birbirinden ayrı yollarda, ayrı amaçlarda olan, birbirinden habersiz ve kendi hesabına çalışan bütün insanları ruh ve zevkçe birleştiren köprüyü edebiyat kurar (Kavcar, 1974).

Bir şair veya yazar eğitime; uygulayıcı olarak, yani öğretmenlik ve yöneticilik yaparak, eserleri ile telkinlerde bulunarak hizmet eder. Bunun dışında çeşitli araştırmalar yaparak, eğitim kuramı oluşturan edebiyatçılar da vardır. Uzun yıllar öğretmenlik ve yöneticilik yaparak eğitime hizmet eden şair ve yazarların, kendi gözlem ve deneyimlerini büyük ölçüde eserlerine yansıttıkları, böylece eserlerini daha da canlı

ve çekici kıldıkları görülür. Bu nedenle onların eserlerini tarayarak, o dönemin eğitim değerlerine de ulaşılabilir (Kavcar, 1994).

Bir ülkedeki şair ve yazarlar, eserleri ile halkı ya doğrudan doğruya veya dolaylı olarak yeni bir hayat tarzı için eğitirler. Eğer konu kasıtlı olarak eğitim amacı ile seçilmiş ve eser didaktik bir nitelikte yazılmış ise, bu doğrudan eğitim faaliyeti olur (Kavcar, 1974). Reşat Nuri de Çalığışu romanını zaten bu amaçla yazdığını söylüyor ve aşağıdaki hususları dile getiriyor:

Çalığışu romanı, kendini Anadolu insanına adayan sağlam inançlı, yardımsever ve kalbi iyilik yapmak duygusu ile çarpan, halkı seven, içi hizmet ve yardım duygusuyla dolu, Anadolu'yu köy köy, kasaba kasaba dolaşan, kendi isteği ile Anadolu'da öğretmenlik yapan, idealist bir genç kızın hikayesidir (Kavcar, 1994).

Çalığışu; yurt sevgisini yaygınlaştıran, Anadolu sevgisini harekete geçiren ülkücü öğretmen Feride'yi anlatır. Çalığışu'nda yoğun bir insan sevgisi, cıvıl cıvıl yaşama sevinci yer tutar. Onda herkes, kendi okul hayatından bir şeyler bulur. Küçük öğrenciler tarafından bile ilgi ile okunur. Çalığışu, geniş çevrelere ve farklı kişilere hitap ettiği için çok tutulmuş, gönüllerdeki yurt ve Anadolu sevgisini daha çok kabartmış, bundan dolayı da cepheye giden her subayın çantasında taşınmış, Atatürk tarafından da 21-22 Ağustos 1922'de cepheye okunmuş, çok beğenilmiş, kütüphanesi bulunan her evde bulunan bir romandır (Kavcar, 1974).

Yurdun yoksul çevrelerine dağılan genç, kız öğretmenler gittikleri uzak kasabalarda, köylerde Feride'nin başından geçenleri okuyarak, onda bir alın yazısı ortağı görürler. Umutlarını yeniler, dayanma güçlerini arttırmaları. Feride'yi örnek alarak yaramaz öğrencilerini onun gibi sever, okşarlar.

Çalığışu, çok geniş kitlelere ulaşabilmiş, ortaokul öğrencileri gibi küçük öğrenciler tarafından da çok sevilerek okunmuş, okumayı sevdirmiş, yurt ve Anadolu sevgisini yayıp gönüllere yerleştirmiş, ülkücü nesillerin yetişmesini hızlandırmıştır. Çalığışu biz, Çalığışu memleket, Çalığışu köy, Çalığışu ideal olmuştur (Kavcar, 1974).

Edebiyatçı/sanatçı, örneğin bir yazar, vereceği dersi yasa maddeleri ya da ders notları ezberletir gibi kuru kuruya değil, sezgi, yaşantı ve telkin yoluyla, estetik yolla verir. Bu yönüyle edebiyat/sanat, genel anlamda eğitimin bir organı ve aracıdır. Ahlak öğütleri, açıklamalar, ak-

tarılmak istenenler, bir öykü içerisinde sunulursa, onu harekete geçirebilir. Böylece değişmeyi başlatabilir (Öner, 2007). Şüphesiz ki ruhlara işleyebilecek şekilde söylemek, konferans vs. vermekle değil, canlı ve somut örneklerin ele alınıp tahlil edildiği edebi eserler yoluyla olacaktır (Kavcar, 1974).

Yaşamakta oldukları sorunlara çözüm arayan kişileri yardım amacıyla, eğitim ortamlarında, onlara yaşantı zenginliği kazandırmak amacıyla, psikolojik danışmanlar ve hatta öğretmenler edebiyattan yararlanabilirler. Edebiyat, önümüze yeni yollar açarak, yaşadığımız olaylara farklı biçimlerde bakmamızı sağlar. Okuduklarımız yoluyla, yaşamımızda duyabilme ve ulaşabilme olanağımız olmayan birçok yaşantıya tanık olup, yeni bilgilere ulaşabiliriz (Öner, 2007).

Öğretmenler okullarda/dersliklerde, eğitsel çabaları engelleyen birçok “yaramaz çocuk” ile karşılaşır. Ders/kredi saatleri az olan öğretmenler, daha çok yaramaz çocuk ve daha çok “istenmeyen davranış” ile karşılaşır. Dolayısıyla öğretim için ayrılan zamanın büyük bir kısmı, sınıf yönetiminde düzeni sağlamak için harcanır. Sınıf Yönetimi konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayan öğretmenlerin başvurdukları otoriter/geleneksel yöntemler, sınıfta düzeni sağlamak bir yana, yeni sorunların doğmasına neden olur.

İstenmeyen davranışların nedenlerini tanımada ve istenmeyen davranış gösteren öğrencileri etkisiz hale getirmede, bibliyoterapi tanımlarında geçen; okuma yoluyla teşhis ve tedavi, kitaplar aracılığı ile bireylerin sorunlarını, temel gereksinimlerini tanıyıp çözebilmelerine, doyum sağlamalarına, iyileşmelerine yardımcı olabilmesi için kitap seçimi konularında öğretmenler, öğretim elemanları bibliyoterapi yönteminden yararlanabilir, bibliyoterapi yöntemini şu şekillerde uygulayabilirler:

-Öğretmen yetiştiren Fakültelerde Özel Eğitime Giriş dersinde, Çalığı roman kahramanı Feride'nin gösterdiği istenmedik (yaramaz) davranışlar belirtilen yaş dönemlerine göre -romanın birinci bölümü incelenerek- ortaya konabilir.

-Ortaya konan bu davranışlar, hiperaktiflik ölçeği olan (DSM-4) ile karşılaştırılarak, “yaramaz çocuk” ile “hiperaktif çocuk” farkı ortaya konabilir. Böylece konu, herkesin çok sevdiği bir roman kahramanı üzerinde somutlaştırılarak açıklanmış/anlatılmış olur.

Bibliyoterapi yöntemini somutlaştırarak öğrenen öğretmenler, sınıflarındaki istenmeyen davranış gösteren öğrencilerin davranışlarının

nedenlerinin biyolojik mi, yoksa psiko-sosyal mı olduğu konusunda kolayca kestirimde bulunabilir ve onları (hiperaktifleri) tedavi için yönlendirebilirler. Ayrıca tedavileri sürecinde onlara yardımcı (kitap önerme, etkinlik yaptırma gibi) olabilirler.

Çalığışu, roman kahramanı Feride'nin gösterdiği davranışları ve Feride'nin özelliklerini açık bir şekilde sergileyen, bibliyoterapi yönteminin kolayca uygulanabileceği bir romandır. Ayrıca Çalığışu, bir eğitim romanı olup, okula devam eden her kişinin yaşamından izler taşır. Bu nedenle çalışmada, "hiperaktif" (DEHB) çocuklar ile "yaramaz" çocukların özellikleri üzerinde durulmuş, Feride'nin davranışları analiz edilerek, açıklanmaya çalışılmıştır.

III. BULGULAR VE YORUM

Feride'nin çok hareketlilik gösteren davranışlarının nedenlerini anlayabilmek için doğumundan 19 yaşına kadar, diğer bir deyimle öğretmen olarak atanmak için evden ayrılana kadar geçen yaşamöyküsüne bakılmış, bu dönemde gösterdiği davranışlar aşağıda belirtilmiştir.

Feride'nin Gösterdiği Davranışlar

Feride'nin, bebekliğinden 19 yaşına, (erişkinliğe) kadar olan davranışları; 6 yaşına -İstanbul'a gelene- kadar gösterdiği davranışlar, 6-9 yaşları arasında okula kaydolana kadar gösterdiği davranışlar ve 9-19 yaşları arasında Sör Mektebinde gösterdiği davranışlar olarak üç dönem olarak gruplandırılabilir.

Feride'nin, 6 Yaşına Kadar Gösterdiği Davranışlar

Sokakta kara bodur bir köpek peşinde kendini koşturur. Bir gün sepetten gizlice üzüm çalar ve bu arada elini arı sokar. (Bu iki davranış, Feride'nin hatırlayabildiği ilk yaramazlık örneği davranışlardır ve o sıralarda 3-4 yaşlarındadır.) Suudi Arabistan'da iken Hüseyin'in göğsüne ata biner gibi oturur ve zıplar. Oturup zıplarken Hüseyin'in uzun bıyıklarını dizgin gibi yakalayıp çeker ve bağırır.

Altı yaşında İstanbul'a geldiklerinde, yalının önünde, içinde kırmızı balıkların bulunduğu havuza elbisesi ve potinleri ile girer ve suyun içinde yürüyüverir. Havuza girdiği için teyzeleri tarafından azarlanınca, tekrar havuza girmeye cesaret edemez ama başını suyu sarkıtır.

Genellikle çocukların korktuğu, karanlık ve yalnızlıktan korkmaz. Dolayısıyla, karanlık ve yalnız iken de hareket eder. Kapı sürgülü olduğu için bahçe kapısının yanındaki pencereden atlar ve Hüseyin'in

yanına gider. Hüseyin'den ayrıldıktan sonra da yaramazlıktan kudurur. Arkadaşlık yapınlar diye yanına getirilen akraba çocuklarına sarılarak onları sıkır ve canlarını yakar.

Haftalarca Hüseyin'in gönderdiği hurmaların çekirdekleri ile eğlenir, katır boncukları ile ipliğe dizerek kolye yapar. Çekirdekleri, bahçenin ötesine berisine eker. Aylarca kova ile su taşıyarak, ektiği çekirdekleri sular.

Feride'nin, 6-9 Yaşları Arasından Sonra Gösterdiği Davranışlar

Zavallı büyükanne, hareketliliğinden dolayı Feride ile baş edemez. Zaten baş etmesi de mümkün değildir. Feride sabah karanlığında uyanır ve gece yorgunluktan baygın düşene kadar gürültü ve yaramazlık eder. Sesi kesildiğinde yalıtı bir telaş alır. Çünkü Feride ya bir kaza yapmıştır ya da muzır işlerle meşguldür. Bunlar:

Bir yerini keser fakat ağlamaz. Kanı, kendi başına dindirmeğe çalışır. Testere ile sandalyenin ayaklarını keser. Minder örtülerini boyar. Bez ve tahta parçaları ile kuşlara yuva yapmak için ağaçların tepesine çıkar. Ocak bacasından taş atıp aşçıyı korkutmak için dam tepelerine tırmanır. Büyükanneyi çok yorar. Büyükanne bazı sabahlar daha yorgunluktan dinlenemedi, onun gürültüsü ile uyanır.

Yalının önünde bekleyen doktorun arabasına atlayarak, hayvanları kamçılar. Kocaman bir çamaşır leğenini denize indirerek kendini akıntıya salıverir. Parmakları bir gün bile yarasız, beresiz olmaz ve daima kına konmuş gibi bez parçalarıyla sarılı olur. Akranları ile bir türlü geçinemez, hep kavga eder, canlarını acıtır. Sevdiği insanın üzerine canavar yavrusu gibi atlar. Kulaklarını ısırır, yüzünü tırmalar, tartaklaya tartaklaya şaşkına çevirir.

Kendisinden yaşça büyük olan Kamran'dan çekinmesine rağmen onunla kavga eder. Kavga etmeden önce de, "kulaklarından yapışsam" diye hayal eder. Sepet içinde taşıdığı taşı Kamran'ın ayağının üzerine bırakır ve onu çığlık çığlığa bağırır. Kamran'ın tepkisi karşısında, maymun çevikliği ile bahçedeki çınara tırmanır. Bahçıvan onu ağaçtan indirmek için ağacın yukarılarına doğru tırmandıkça, o daha da yukarılara tırmanır. (Bahçıvan durumun devam etmesi halinde, Feride'nin daha da yukarılara çıkacağını ve bir kaza meydana geleceğini düşünerek, yukarı doğru çıkmaktan vazgeçer ve aşağı iner.) Feride o gece, ortalık kararınca kadar ağacın dalında bir kuş gibi tüner.

Feride'nin 9-19 Yaşları Arasında Gösterdiği Davranışlar

Sör Mektebine kayıt sırasında babası Sör Süperiyör ile konuşurken, o ortalıkta dolaşmağa başlar ve öteyi beriyi karıştırır. Üzerindeki renkli resimlere parmakları ile dokunmak istediği vazoyu yere düşürerek kırar. (Baba bu duruma çok kızar ve kılıcını şakırdadır. Feride'nin okuldaki ilk yaramazlığı böyle başlar.) Mektepte bu vazoya benzemez, daha neler kırar. Sınıfta mütemadiyen gevezelik eder. Sınıfta mütemadiyen oradan oraya dolaşır.

Herkes gibi merdivenlerden inip çıkmaz. Ya ata biner gibi tirabzanın üzerine atlayarak, kendini yukarıdan aşağıya bırakıverir ya da ayaklarını birbirine yapıştırarak, zıplaya zıplaya basamaklardan atlar. Fırsat buldukça bahçedeki kuru ağaca tırmanır ve tehditlere kulak asmadan, daldan dala atlar. (Bu durumu gören bir öğretmen, “Bu çocuk insan değil! Çalikuşu!” diye bağırır ve o günden sonra Feride adı unutulur, Çalikuşu söylenmeye başlar.)

Çenesine saçından keserek yaptığı sakalı yapıştırır ve Papaz hocasını taklit ederek arkadaşlarını güldürür. Çok temiz ve titiz olduğuna inandığı bir hocasının yanından geçerken, kalemi yazmıyormuş gibi davranarak, kalemi sallayıp, zavallının bembeyaz gömleğine mürekkep sıçratır. Böcekten korkan bir hocasını at sineğinin üzerine yapıştırdığı akrep resmi ile korkutur. Duvardan atlayarak, gizlice köpeklere yemek götürür.

Bu zamanlar Feride artık 12 yaşındadır ve ar haya duyguları gelişmeye başlamıştır. Yaptıklarından kendisi de üzölmeye başlar. Buna rağmen o eylemlerine devam eder. Sörler, Feride'nin yaramazlıklarından bıktıkları için onu arkadaşlarından ayırıp, yanında kocaman bir ahşap direk bulunan tek kişilik bir sıraya oturturlar. Bu durumda bile Feride yapacak bir şeyler bulur.

Direğin ötesine berisine çakı ile yaralar açar. Sırasından, pencereden dışarı balkonu, elini çenesinin altına dayayarak seyreder. (Yani, bir hareket gösteremez ama yine dersle ilgilenmez. Hocaları ise ruhani bir şekil aldığı sanarak mutlu olurlar. Feride ise hocalarını atlattığı ve intikam aldığı için zevk duyar.) Yazı yazarken kalemini ısırır. Dudaklarından mor mürekkep lekesi eksik olmaz.

Yaz tatillerinde, göçmen çocuklarını yalının bahçesine toplar ve onların başına geçerek, akşama kadar adeta kudurur. Bahçenin çitleri-

nin üzerinden atlar ve bahçeden yemiş çalar. Yaralı elleri ve yırtık eteğiyle akşam eve gelir. Dağlara, kırlara gidip arkadaşları ile saatlerce serserilik eder.

Koşarken birçok kez, ayağı kaymış gibi yapar ve Kamran'ın üzerine düşer. Kamran'ın kitaplarını yırtar. Sudan bahanelerle kavga çıkarmağa çalışır. Kamran'ın kedi gibi boynuna atlamak, onu tozun toprağın içinde yuvarlamak, saçlarını çekmek, yeşil gözlerini parmakları ile tehdit etmek ister. (Bu arada 13-14 yaşlarındadır.) 15 yaşında bile, dilini çıkarıp, gözlerini şaşılatacak, kendisi ile eğlenir.

Sincap gibi ağaçlara tırmanıp daldan dala atlar. Gezilerde en önde gider. 15 gün süren Paskalya Yortusu tatilinde, on beş gün ağaçlara çıkarak, serçeler gibi kiraz yer. Kiraz yerken kimsenin çıkmaya cesaret edemeyeceği en yüksek tepelere çıkar. Kirazları ağacın tepesinde yer ve çekirdekleri uzaklara fırlatır. Ağacın tepesinden attığı kiraz çekirdekleri, oradan geçmekte olan bir köylünün burnunun ucuna değer. Burnunun ucuna, kirazla vurduğu köylüden özür dilerken bile kendini tutamaz, güler ve gevezeliğe devam eder. Çocuklarla boğuşur. Kendi kendine ip atlar ve yere yatar. Akşam etüt saatlerinde uyuklayan ihtiyar Sör'e, önceden hazırlayıp cebine koyduğu kağıtları atar.

Finoyu havuzda yıkar ve hayvanlarla çok iyi anlaşır. Kumların üzerinde yatar ve denize taş sektirir. Kızdığı zamanlar denize hiddetle taş atar. Kahkahalarıyla, kayaları çın çın öttürür. Bayırın kenarlarından taş atar. Müjgan'ın üzerine atlar ve onu tartaklar. Davette bile çocuklarla oynar, onları peşine takar, çıplak bir ata binerken küçük bir kaza geçirir. Delikten fırlar, basamakları ikişer üçer atlar, şarkı söyleyerek bahçeye doğru çıkar. Kendini bayırın en dik yerinden kumsala kapıp koyuverir. Keçilerin bile zor çıkacağı yollardan çıkar.

Kolon salıncağında çok hızlı, deli gibi sallanır. Mutfaktan yiyecek aşırır. Gündüz yapamadığı davranışları gece yapar. Parmağına dar gelen yüzüğünü dişleri ile çıkarmaya çalışır. Çocukları peşine takarak, köşkün altını üstüne getirir. Kızartılan tatlıları çalarak çocuklara dağıtır ve aşçının dayağından kaçarak zor kurtulur. Düğüne üç gün kala, köşkün bahçesinde çocuklarla ip atlar.

Feride; “Yaramaz” mı, Yoksa “Hiperaktif” mi?

Feride'nin buraya kadar gösterdiği davranışlar incelendiğinde, sözlükteki tanıma uygun olarak onun, “yaramazlık” diye nitelendirilen davranışları gösteren dolayısıyla “yaramaz” bir çocuk olduğu kolayca söylenebilir. Böyle olmasına rağmen, “yaramazlık” hem DEHB adlı

psikiyatrik rahatsızlığın bir göstergesi, hem de bu rahatsızlığa sahip olmayan kişilerin, yani “yaramaz”ların, hatta yaramaz olmayan normal çocukların gösterdikleri bir davranış biçimi olarak görülmektedir. Bunun için “yaramazlık” ile “hiperaktivite” (DEHB) arasındaki farklara bakmak gereklidir.

Küçük özetle belirtildiği gibi Feride, vahşi karaktere sahip sert bir komutanın (binbaşının) kızıdır. Annesi hastalığı nedeniyle, kendisiyle sürekli ilgilenememiş, belki de çok az ilgilenebilmiştir. Memuriyet görevi nedeniyle sürekli yer, yaz mevsimi çok sıcak geçince de çevre içinde çevre değiştirmişlerdir. Aylarca hizmetçi elinde, odalarında kalmıştır. Onu çocuğu yerine koyan bakıcı Fatma ile onu sürekli eğlendiren ve içten seven Hüseyin’den ayrılması, bir çocuk için kolay katlanılabilecek durumlar değildir.

Sert bir babanın davranışları, annenin yeterli sevgiyi gösterememesi, sürekli yer değiştirmeler, bölgenin ve iklimin insanın beden ve ruh sağlığı üzerindeki etkisi, çok sevdiği iki kişinin bir süre sonra kendisini terk etmesi durumu ile içinde bulunulan yaş dönemi (4-6 yaş, yaramazlığın en fazla olduğu dönem) karşısında, bir çocuğun, içine kapanması ya da çevresini rahatsız edecek davranışlarda bulunması olağandır. Diğer bir deyimle, “uyumsuz davranışlar” sergilemesi doğaldır. Dolayısıyla bu davranışları, bu durumda olan her çocuk gösterebilir. Bu nedenle, bu davranışlara bakılarak, Feride’yi “yaramaz” olarak değerlendirmek mümkün olmasa gerek. Bunun için Feride’nin davranış özelliklerine bakmak yerinde olur.

Feride’nin, “istekleri yerine getirilmediğinde kendini yerden yere atma” davranışının dışındaki tüm davranışları, “süreklilik” göstermiş ve bu davranışlar “yıkıcı” olup, “kontrol” altına alınamamıştır. Daha da önemlisi, Feride’nin bakıcısı Hüseyin ile oynadığı bedensel ağırlıklı ağır hareket gerektiren oyunlar, Hüseyin’in onunla yaptığı ağır hareketler ve Feride’nin sürekli yaptığı kavgalar, yedi yaşından önce gösterilen davranışlardır. Dolayısıyla, Feride, DEHB hastasıdır, denilebilir.

Ayrıca, altı yaş bittikten sonra normal çocuklarda “yaramazlık döneminin” sona ermesi gerektiğinden, DEHB olmayan çocukların aşırı hareketliliğinde bir azalma görülmesi gerekir, düşüncesi, doğrudur. Oysa Feride’nin davranışlarında, arkadaşları tarafından fazla sevilmemesine, yer yer öğretmenleri tarafından uyarılıp cezalandırılmasına ve nişanlanmasına rağmen, okuldaki ve çevredeki hareketlerinde herhangi bir değişme görülmemektedir. İşte bu değişimin görülmemesi,

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunun bir göstergesi olabilir. Çünkü DEHB olan çocukların davranışları, davranışın gerekçesi biyolojik/kalıtısal olduğundan, “süreklilik” gösterir. Diğer bir deyimle, istenmedik aşırı davranışlar, belki denetim altına alınabilir ama gösterilmeye devam eder.

Feride'nin istenmeyen aşırı davranışları yer yer kontrol altına almaya çalıştığı, yani isteklerini hemen gerçekleştirmediği, fakat gece (ağaca çıkmak gibi) veya görülmeyen bir yerde gerçekleştirmeye çalıştığı (veya gündüz yapamadığı davranışları gece yaptığını) görülür. Ayrıca Feride, yaptığı davranışları; elinde olmayarak yaptığını, aslında yapmak istemediğini, -hatta gizli bir suçluluk duygusu hissettiği de söylenebilir- belirterek şunları söyler:

-Pek binde bir içimde bir sevgi dalgası kabarcak olursa bu da ayrı bir felaketti. İnsan gibi sevmeyi, güzel güzel oynamayı öğrenememişim. Sevdiğim insanın üstüne bir canavar yavrusu gibi atılır, kulaklarını ısırır, yüzünü tirmalar, tartaklaya tartaklaya şaşkına çevirirdim. (s. 15-16).

-Akraba çocukları arasında yalnız Besime teyzenin oğlu Kamran'a karşı anlaşılmasız bir çekingencek ve cesaretsizliğime rağmen bir gün Kamran'la da kavga ettim. Deniz kenarından sepete koyarak taşıdığım bir kaya parçasını onun ayağı üzerine bıraktım. Birdenbire bir vaveyladır koptu. Şaşırdım. Bir maymun çevikliğiyle bahçedeki büyük çınara tırmandım. (s. 16).

-Biçare büyükannemde uyku, durak bırakmamıştım. Evet, hastalıklı bir kadının bir gün evvelki yorgunluğunu dinlendirmeden uykudan uyanması zordur. Hasılı verdiğim zahmetlere rağmen eminim ki, büyük annem benimle çok avundu ve mesut oldu. (s. 16-17).

-Mektepte ben, bu vazoya benzemez daha neler kıracaktım. Evdeki haşarılığım orada da devam ediyordu. Bu Sörlere ya hakikaten melek gibi sabırlı insanlardı yahut da benim hoş bir tarafım vardı. Yoksa başka türlü benim kahrımı çekmek mümkün değildi. (s. 17-18).

-Sınıfta mütemadiyen gevezelik eder, oradan oraya dolaşır dururdum. (s. 18).

-Sörlere buna benzer hareketleri o zaman yelin kayaya tesiri gibi bir şeydi; haşarılığuma, intizamsızlığuma mani olacağına benzemiyordu. Fakat zamanla, gizli gizli içeriye işlemiş, bende silinmez izler, şifasız bir zaaf ve rikkat tortusu bırakmış olmasından korkarım. (s. 20).

-Evet, ben hakikaten garip, anlaşılmaz bir çocuktum. Hocaların zayıf damarlarını yakalamıştım. Her birinin en ziyade neden üzüleceğini gayet iyi keşfeder ve ona göre işkenceler hazırlardım. (s. 20).

-Feride, çocuğum... Sana bir haber vereceğim... Üzücü bir haber. Baban bir parça hasta imiş... Bir parça diyorum amma galiba ziyadece...

-Anladım ma Sör, dedim, üzülmeyiniz... Ne yapalım? Hepimiz öleceğiz...

-Kabul günü olmadığı hâlde biraz sonra teyzelerim beni görmeye geldiler. İzin alarak eve götürmek istediler. Razi olmadım: İmtihanların çok yakın olduğunu söyledim. Maamafih imtihanların çok yakın olması beni o gün her zamankinden fazla azgınlık etmekten menetmedi. O kadar ki, akşam mütalaasında şiddetli bir ateş bastı. Tembellerin yaptıkları gibi kollarımı sıranın üstüne koyarak uyukladım ve o gece yemek yemedim. Ertesi sabah uyandığım zaman her zamanki gibi Çalığışu idim. (s. 21-22).

-Bir kucak parlak tüy yığını altında ara sıra pembe ağzını açarak esneyen ve o haliyle alık ve tembel Van kedilerine benzeyen Necmiye'yi bana misal gösterirdi... Necmiye, neyse ne... İşin nihayetinde o, annesinin dizi dibinde büyümüş, yumuşacık, sıcak bir külkedisiydi. Zaten kız kısmının da böyle olması lazım geldiğini içimden tasdik etmez değildim. (s. 22).

-Kaç defa koşarken ayağım kaymış gibi yaparak üstüne düştüğümü, kitaplarını yırttığımı, sudan bahanelerle kavga çıkarmağa çalıştığımı hatırlıyorum. (s. 23).

-Ayağına taş atarak onu kıvrandırdığım eski günü huncımdan, zevkimden titreyerek hatırladım. (s. 23).

-Bu hoyrat çocuktan ziyade yetişmiş bir genç kıza yakışacak bu şeylerin bana verilmesindeki mana neydi? Çalığışu'nun gözünü boyamak, gagasını kapatarak gevezelik etmesine mani olmaktan başka ne olabilir? (s. 35).

-Niçin... Beni çirkin mi buluyorsun? -Hayır... Çirkin değil... Belki hatta güzel... Fakat ıslah kabul etmez surette, saf, aptal...

-Benim için böyle mi düşünüyorsun? -Ben değil, herkes böyle düşünüyor... (s. 37).

-Sen hakikaten şaşılacak bir mahluksun, canavar gibi bir şeysin Feride, dedi, akşam ne hâldeydin? Sabahleyin iki saat bile uyumadan,

tekrar ayağa kalktın. Halinde zerre kadar yorgunluk eseri yok. Rengin parlıyor, gözlerin parlıyor. Halbuki beni ne hale getirdin, bak! (s. 58).

-Teyze bilmez gibi söylemeyin, rica ederim. Kırk yıllık Çalikuşu'nu daha tanıyamadınız mı? Bana güven olur mu? Uslu uslu başlarım. Sonra, salıncak gidip geldikçe şeytan yavaş yavaş dürtüşler: "Haydi, haydi. Biraz daha, biraz daha!" diye. "Etme, eyleme, yanımda çocuklar var!" diye cevap veririm. Fakat o: "Haydi, haydi. Bir parçacık daha, bir parçacık daha, ne olursun?" diye devam eder. Derken, ağacın dalları, yaprakları da koro gibi: "Haydi Feride, haydi Feride!" diye tekrar ederler. Bu kadar teşvike bir zavallı Çalikuşu nasıl dayanır, insaf etsenize! (s. 68).

-Teyzem pencereden: -Aman Kamran, çocukluk etme. O canavarla başa çıkamazsın, bir yerini kırar, diye bağırıyordu. Çocuklar, eğlenceli bir şey seyredeceklerini anlayarak geri çekildiler. Kuzenim gülererek: Ne bekliyorsun, Feride, dedi, korkuyor musun? -Ne münasebet, dedim ve salıncağa atladım. (s. 69).

-Teyzem, alacağım dersin şiddetini göstermek için bir eliyle belimden tuttu, öteki ile çenemi, saçlarımı, alnımı okşayarak: Feride, zannederim ki artık çocukluğu bırakmak zamanı gelmiştir, dedi. Şimdi, şimdi senin yalnız teyzen değilim, annenim de... Buna pek memnun olduğumu söylemeğe lüzum yok değil mi? ... Yalnız... Yalnız biraz fazla havaisin. Çocuklukta bu, pek zararlı bir şey değildir. Fakat gitgide büyüyörsün. Büyüdükçe de elbet ağırlaşacaksın, akıllanacaksın. ... Ciddi ve ağırbaşlı olmalısın. Çocukluğa, yaramazlığa, inatçılığa artık nihayet vermelisin. ... Birdenbire titreyerek silkindim: İmkani yok bunun teyze, diyerek dört nala aşağı kaçtım. (s. 72-73).

-Eskiden olduğu gibi ara sıra mutfaktan kayısı kurusu falan aşırmağa ittikçe hain aşçı; "Ne istersen deyiver, küçük hanım. Gayrı zatınıza hırsızlık yakışmaz," diye benimle alay ediyordu. (s. 74).

-Kimse henüz bir şey söylemediği halde artık sokaktan çocuk çağırmağa da cesaret edemiyordum. Kırk yılda bir ağaca çıkmak için bucak bucak saklanmak ve geceyi beklemek lazım geliyordu. (s. 74).

-Bu üç ay içinde ne olmuştu, aramızda ne değişmişti, bilmiyorum. Fakat bu saatte kendimi ona (Kamran'a) karşı suçlu görüyor, şimdiye kadar gösterdiğim vahşiliğe pişman oluyordum. (s. 81).

-Bir akşamüstü onun (aşçının) çadırın önünde tatlı kızarttığını gördüm ve derhal aklıma bir şeytanlık geldi: Çocuklar, dedim. Siz şu kümeslerin arkasına saklanınız. Hiç sesinizi çıkarmayın. Ben size tatlı

çalıp getireceğim. Aradan beş dakika bile geçmeden elimde dolu bir tabakla küçük arkadaşlarımın yanına dönüyordum. (s. 85).

-Biraz sonra, mutfak çadırının önünde bir kıyamettir koptu. Aşçı, “Bunu yapanın vallahi kemiklerini kıracağım!” diye bağıyordu. Hain adam, aralarında beni en büyük gördüğü için, ötekileri bırakıp beni kovalamağa başlamıştı. ... Köşk tarafına doğru manevra yapmağa imkan olmadığı için çaresiz, sokak tarafına koşuyor, çığlık çığlığa haykırıyordum. (s. 86).

-Düğüne üç gün kalmıştı. Yine her akşamüstü mahut arka bahçenin kapısında çocuklarla ip atlarken yeni bir hücumu uğradım. ... Belki otuz seneden beri köşkün dikişlerini diken bu matmazel, altmış yaşında olmasına rağmen, bu akşam o da bana ateş püskürüyordu: Rica ederim matmazel, birkaç güne kadar size madam diyeceğiz. Doğrudur bu yaptığın? Son provanızı yapmak için, yarım saattir sizi arıyorum. (s. 87).

-Teyzem, yavrucağım, sen, kendi sesinden, kahkahandan kimseyi işitecek halde değilsin ki, üç gün sonra da, davetlilerin arasında yine böyle bir şey yapmandan adeta korkmağa başladım, dedi. (s. 87).

-Her zaman, daha haşarı ve hoyrat görünmeme rağmen, o günler benim, en karışık heyecanlarla sarsıldığım, okşanmak ve anlaşmak ihtiyacıyla en için için eridiğim bir tarihi. (s. 87).

-Üzülmeğiniz teyze, dedim. Çok değil, daha üç güncük dişinizi sıkmanız lazım. ... Çalığışu'nun teyzesine yaptığı naz ve şımarıklığı Feride'nin, o hanım efendiye yapmağa cesaret edemeyeceğini size temin ederim. (s. 87).

-Taşkınlığım, o haldeydi ki, ben de onu birdenbire kalçalarından yakalayıp havaya kaldırdım. ..(s. 87).

“O günler, en karışık heyecanlarla sarsıldığım, okşanmak ve anlaşılmak ihtiyacı ile en için için eridiğim bir tarihi,” (s. 87) der. Bu sözleri ile Feride, adeta şimdiye kadar yaptıklarının, nedenini açıklar...

Buraya kadar Feride'nin söylediklerine bakıldığında, onun “yaramaz” bir çocuk/kişi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Oysa “yaramaz” kişilerle, DEHB olan kişilerin davranışlarının benzerlik gösterebildiği, diğer bir deyimle karıştığı daha önceden belirtilmişti. Bunun için “yaramazlık” ile DEHB arasındaki ayırt edici özelliklere bakmak gerekir. Bu nedenle;

Feride'nin davranışlarının nedenlerini daha iyi anlayabilmek için, bizzat Feride'nin yaptıkları ile savunmasına bakmak yerinde olur.

Bunlar:

1) Feride, at sineği ile akrep resmi yürütme hareketini yaparak Sör'e küçük bir baygınlık geçirttikten sonra, üzüntüsünü şöyle dile getirir: *Zavallı Kız, havagazi lambasının ışığında korkunç bir akrebin kısıkaçlarını kuyruğunu titreterek kürsünün üzerinde yürüdüğünü örünce bir feryat kopardı. Yanında duran bir T cetvelini yakalayarak bir vuruşta sineği kürsünün üstüne yapıştırdı; sonra arkasını duvara dayayıp eline yüzüne kapayarak küçük bir baygınlık geçirdi. O gece, yatağında ben de bir saatçik sağdan sola, soldan sağa döndüm ve kıvrandım. (s. 20).*

-Şöyle böyle on iki yaşında vardım. İçimde ar haya duyguları hayli inkişaf etmişti. Hocama yaptığımdan utanıyordum. Sonra kabahatimin kolay geçirilecek hareketlerden olmadığını anlıyordum. Uykum sırasında Sör Süperiyör'ü bir kaç kere karşımda gördüm. (s. 21).

Feride'nin ar ve haya duygularının geliştiğini belirtmesi ve hocasına yaptıklarından utanması, suçluluk pişmanlık duyması, onun davranışlarını kontrol altına alamadığını gösterir. Bu durum da DEHB'nun bir göstergesidir, denilebilir.

2) Feride, Kamran'a yaptığı birçok yaramazlıktan sonra, ona cevap olarak söylemek istediği sözleri şöyle dile getirir: *Peki amma sende de ne zamana kadar bu pısrıklık, bu görücüye çıkan eski zaman kızı naz ve edaları?!..*

Bu sözleri ne de olsa söyleyemem tabi... Yaş, maşallah on üç, on dört... Bu yaşta bir kız, yaptığı bir kabalığı bu kadar nezaketle karşılayan bir delikanlıya daha fazla sataşamaz. Dudaklarımdan gayriihtiyari münasebetsiz bir şeyler kaçmasından korkuyormuş gibi elimi ağzıma kaparım, ona ferah ferah küfretmek için bahçenin yalnız köşelerine kaçarım. (s. 23).

13-14 yaşında bir genç kızın bahçenin yalnız köşelerine rahat rahat (ferah ferah) küfretmek için kaçması, onun bu davranışının olumsuz olduğunun bilincinde olduğunu ve kendini denetim altına alamadığını anlatır. Bu durum da DEHB'nin bir göstergesidir, denebilir.

3) Feride'nin okulda, Kamran'a sevgi duyduğu yayıldıktan sonra, şunları söyler: *Bir zaman gevezeliği, yaramazlığı bırakmağa mecbur oldum. Artık herkesin gözünde kuzeninin seven bir genç kızdım. Bu vaziyette bir insanın, bebek gibi atlaması, sıçraması, yaramazlık etmesi şık bir şey olmazdı. Mamafih, huy canın altındadır, derler. Akşamüstleri son teneffüste Mişel'in koluna asılarak ona yavaş yavaş yeni*

masallar uydurmakta devam ederken ara sıra da yine şeytana uyuyordum. (s. 40-41).

- Feride'nin olumsuz davranışlar göstermeme konusunda kendini burada da zorladığı fakat yer yer kontrol altına alamadığı görülür. Bu durum da DEHB'nun bir göstergesidir, denebilir.

4) Feride, yaptığı yaramazlıkların gerekçesini anlatırken, farkında olmadan bir durumun, -hiperaktifliğin- göstergesini/belirtisini dile getirir: *“Ne zaman derin bir üzüntüye kapılısam, gözlerim parlar, tavır ve hareketlerim neşelenir; içim içime sığmaz olur. Dünyayı hiçe sayıyormuşum gibi kahkahalarla gülerim, türlü gevezelik ve delilikler yaparım. Hüseyin'den ayrıldıktan sonra da böyle yaptığımı hatırlıyorum. Yaramazlıktan kuduruyor, beni eğlendirsin diye getirdikleri ak-raba çocuklarına sarılarak canlarını yakıyordum... Benimle başa çıkmak hakikaten imkansızdı. Sabah karanlığında uyanır, gece yorgunluktan baygın düşünceye kadar gürültü ve yaramazlık ederdim. (s. 15). Bununla beraber, öyle sanıyorum ki, yakın kimsesi ve başkalarına açılmağa kabiliyeti olmayan insanlar için bu, daha iyi bir şeydir.” (s. 14).*

Feride'nin davranışlarına bakınca, onun “yaramaz” olduğu nitelendirilebilirse de, her gün “sabah karanlığından, gece yorgunluktan baygın düşünceye kadar” gürültü ve yaramazlık yapan, çok hareketli bir çocuğun hiperaktif olduğu söylenebilir. Çünkü bu durum DEHB'nun bir göstergesidir. Ayrıca çocuklar uykuya daha çok ihtiyaç duyarlar ve erken kalkmazlar. Fakat geç yatabilirler. Geç yatmak olağan karşılanabilir fakat karşılığında geç kalkılır. Feride ise geç değil sabahın köründe kalkmaktadır. Bu durum da DEHB'nun bir göstergesidir, denebilir.

5) Feride, çocuklarla yaptığı hareketlerle her ne kadar mutlu olsa da, yaptıklarından dolayı rahatsızlık duyduğunu şöyle dile getirir: *“Ertesi gün yerli zenginlerden birinin çiftliğine davetliydik. Hayatımda bugünkü kadar azdığım ve eğlendiğim bir gün olmamış gibidir. Ayşe teyzemle Müjgan'ı çiftliğin havuzu kenarında büyüklerle dedikodu yapmaya bakarak çocukları peşime takmış, otu ota, suyu suya katmıştım. Hatta bir aralık çıplak bir ata binmeye uğraşarak ufak bir tehlike de geçirmiştim. Teyzeme Müjgan beni gördükçe birtakım el ve baş işaretleri yapıyorlardı. Ne demek istediklerini gayet iyi anlıyordum. Fakat anlamak işime gelmediği için görmezlikten geliyor, ağaçların arasında tekrar kendimi kaybediyordum. Evet, on beş yaşında, kendi nazik tabirleri üzere “at anası gibi” bir kızın baş açık, bacaklar çıplak, üst baş darmadağınık, işçiler, yanaşmalar arasında hoyratlık etmesi ayıptı.*

Bunu ben de biliyordum ama bir türlü kendime lakırdı anlatamıyordum.” (s. 57-58).

Feride bu yaramazlıkları yaptığı zaman 15 yaşında olduğunu, (henüz nişanlı değildir) bu davranışların ayıp sayıldığını ve bunun bilincinde olduğunu, fakat kendisini frenleyemediğini/denetim altına alamadığını bizzat kendisi söylüyor. Bu durum da DEHB'nin bir göstergesidir, denebilir.

6) Feride, yorgunluğunun kısa bir dinlenmeden sonra geçtiğini belirterek, şunları söyler: *“Yine yerli zenginlerden birinin çiftliğinde, çok fazla eğlendiği ve birçok oyunlar oynadıktan, hatta küçük bir kaza geçirdikten sonra ertesi gün Müjgan'a “Gel, sen de benimle beraber,” deyince; Müjgan, “Gece sabaha kadar hal mi bıraktın bende? Sen hakikaten şaşılacak bir mahluksun, canavar gibi bir şeysin Feride. Akşam ne haldeydin? Sabahleyin iki saat bile uyumadın, tekrar ayağa kalktın. Halinde zerre kadar yorgunluk eseri yok. Rengin parlıyor, gözlerin parlıyor. Halbuki beni ne hale getirdin, bak!” der. Bunun üzerine Feride, “Geceyi hatırlamıyorum bile,” der ve tekrar kaçır. (s. 58).*

Feride'nin Müjgan kadar olmasa da yorulması gerekirken, Feride'de yorulma belirtilerinin görülmemesi ve oyunlara devam etmek istemesi, onun bitmek tükenmek bilmeyen bir enerjiye ya da güce sahip olduğunu anlatıyor. Bu durum da DEHB'nun bir göstergesidir, denebilir.

7) Feride, toplumsal baskı gibi nedenlerle kendini ancak belli bir süre için denetim altına alabildiğini belirterek, şöyle der: *“Kimse henüz bir şey söylemediği hâlde artık sokaktan çocuk çağdırmaya da cesaret edemiyordum. Kırk yılda bir ağaca çıkmak için bucak bucak saklanmak ve geceyi beklemek lazım geliyordu. Fakat bunların arasında en başa çıkılmazı, Kamran'dı. Vakanın son günleri, onunla kovalamaca oynamakla geçti, diyebilirim.” (s. 74).*

Bu sıralarda 19 yaşındadır. Liseyi bitirmiş ve nişanlanmıştı. Buna rağmen kendisini durdurmayan, köşe bucak saklanarak, geceyi bekleyerek, ağaca çıkmaya zorlayan bir enerjisi vardır. Bu durum da DEHB'nun bir göstergesidir, denebilir.

8) Feride, bir süre için kendini denetim altına alabilse de bu durumu sürdürmeyeceğini belirterek şunları söyler. *“Teyze bilmez gibi söylemeyin, rica ederim. Kırk yıllık Çalıkuşu'nu daha tanımadınız mı? Bana güven olur mu? Uslu uslu başarımlarım. Sonra, salıncak gidip geldikçe seytan yavaş yavaş dürtüşler. ‘Haydi, haydi. Biraz daha, biraz*

daha!' diye. ... Bu kadar teşvike, bir zavallı Çalığışu nasıl dayanır, in-saf etsenize!" (s. 68).

Feride, biraz sonra olacakların farkındadır ve kendini frenleyemeyeceğinin bilincindedir. Bu durum da DEHB'nun bir göstergesidir, denebilir.

9) Feride, çeşitli uyarılara rağmen yine de kendini denetim altına alamayacağıının bilincindedir: "Teyzem, alacağım dersin şiddetini göstermek için bir eliyle belimden tuttu, öteki ile çenemi, saçlarımı, alnımı okşayarak: Feride, zannederim ki artık çocukluğu bırakmak zamanı gelmiştir, dedi. Şimdi, şimdi senin yalnız teyzen değilim, annenim de... Buna pek memnun olduğumu söylemeğe lüzum yok değil mi? ... Yalnız... Yalnız biraz fazla havaisin. Çocuklukta bu, pek zararlı bir şey değildir. Fakat gitgide büyüyorsun. Büyüdükçe de elbet ağırlaşacaksın, akıllanacaksın. ... Ciddi ve ağırbaşlı olmalısın. Çocukluğa, yaramazlığa, inatçılığa artık nihayet vermelisin. ... Birdenbire titreyerek silkindim: İmkani yok bunun teyze, diyerek dört nala aşağı kaçtum." (s. 72-73).

Feride titreyerek, "İmkani yok bunun teyze" derken çaresizliğini, kendini kontrol altında tutamayacağını belirtmektedir. Bu durum da DEHB'nun bir göstergesidir, denebilir.

Sonuç olarak Feride, yaramazlık davranışlarının nedenini, düğün hazırlıkları yapılmadan birkaç gün önce şöyle açıklamaktadır: "Her zaman, daha haşarı ve hoyrat görünmeme rağmen, o gün benim, en karışık heyecanlarla sarsıldığım, okşanmak ve anlaşılma ihtiyacıyla için için eridiğim bir tarihti." (s. 87). "O günler, en karışık heyecanlarla sarsıldığım, okşanmak ve anlaşılma ihtiyacı ile en için için eridiğim bir tarihti." (s. 87).

DEHB hastalığına sahip olanlar da bu duyguları yaşayabilirler. Fakat "yaramaz" çocukların ağaca çıkmak için geceyi beklemeleri gerekmez. Bu nedenle, Feride'nin; "yaramaz" mı, yoksa "DEHB" mi olduğu konusunda kesin karara varabilmek için Amerikan Psikiyatri Birliğinin, (1994) Tanı Ölçütleri (DSM-IV) ile Feride'nin gösterdiği davranışlar karşılaştırılarak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

DEHB (DSM-IV) Tanı Ölçütleri ile Feride'nin Gösterdiği Davranışların Karşılaştırılması

A. Aşağıdakilerden (1) ya da (2) vardır. (Aşağıdaki "dikkatsizlik" semptomlarından altısı (ya da daha fazlası) en az altı ay süreyle

uyumsuzluk doğurucu ve gelişim düzeyi ile uyumsuz bir derecede sürmüştür.)

1) DEHB “Dikkatsizlik” Davranışları

Feride'nin, davranışlarında DEHB “dikkatsizlik” maddesi ile ilgili ölçütlerle doğrudan ilgili bir özellik görülmemektedir. Sadece “Çoğu zaman yönergeleri izleyemez ve okul ödevlerini, ufak tefek işleri ya da iş yerindeki görevlerini tamamlayamaz,” maddesi arasında bir ilişki kurulabilirse de, bu konuda herhangi bir ibare yoktur. Yalnızca, Feride'nin başarılı bir öğrenci olmadığı belirtilmektedir. Romanda, Feride'nin başarısızlığının nedeni ile DEHB “dikkatsizlik” arasında bir ilişki kurulamamaktadır.

2) DEHB “Hiperaktivite” Davranışları

Aşağıdaki “hiperaktivite-dürtüsellik” semptomlarından altısı (ya da daha fazlası) en az altı ay süreyle uyumsuzluk doğurucu ve gelişim düzeyi ile uyumsuz bir derecede sürmüştür.

a) “Çoğu zaman elleri, ayakları kıpır kıpırdır ya da oturduğu yerde kıpırdanıp durur,” ölçütü ile ilgili olarak Feride aşağıdaki davranışları gösterir.

Sör Mektebine daha kayıt sırasında, yabancı bir ortamda olmasına rağmen, öteyi beriyi karıştırır. Okulda yazı yazarken sürekli kalemini ısırır. Sörler, 12 yaşında bulunan, üstelik de ar haya duyguları gelişmeye başladığı ve yaptıklarına kendisi de üzüldüğü hâlde yaramazlıklarına devam edip Sörleri bıktırdığı için, Feride'yi arkadaşlarından ayırıp, tek kişilik bir sıraya oturturlar. Feride orada da yapacak bir şeyler bulur ve çakı ile yanında bulunan ahşap direğin orasına burasına yaracıklar açar. 15 yaşında bile dilini çıkarıp gözlerini şaşılatacak, kendisi ile eğlenir.

b) “Çoğu zaman sınıfta ya da oturması beklenen diğer durumlarda oturduğu yerden kalkar,” ölçütü ile ilgili olarak Feride aşağıdaki davranışları gösterir.

Sör Mektebine kayıt sırasında, babası Sör Süperiyör ile konuşurken, Feride –oturması beklenirken- ortalıkta dolaşmaya başlar. Sınıfta mütemadiyen oradan oraya dolaşır.

c) “Çoğu zaman uygunsuz olan durumlarda koşuşturup durur ya da tırmanır,” ölçütü ile ilgili olarak Feride aşağıdaki davranışları gösterir.

Sokakta kara bodur bir köpek peşinde koşturur. Kamran'ın çığlık çığılğa tepkisi karşısında, maymun çevikliği ile bahçedeki ağaca tırmanır. Bahçıvan onu indirmek için tırmandıkça, o daha yukarılara tırmanır. Fırsat buldukça bahçedeki kuru ağaca tırmanır ve tehditlere kulak asmadan, daldan dala atlar. Bunu gören bir öğretmen ona “Çalikuşu” der ve ondan sonra Çalikuşu diye anılmaya başlar.

Koşarken birçok kez ayağı kaymış gibi yapar ve Kamran'ın üzerine düşer. 15 gün süren Paskalya Yortusu tatilinde, 15 gün ağaçlara çıkarak serçeler gibi kiraz yer. Bez ve tahta parçaları ile kuşlara yuva yapmak için ağaçların tepesine çıkar. Ocak bacasından taş atıp açığı korkutmak için damın tepesine tırmanır. Kiraz yerken kimsenin çıkmaya cesaret edemeyeceği en yüksek tepelere çıkar. Sincap gibi ağaçlara tırmanıp, daldan dala atlar.

ç) “*Çoğu zaman sakin bir biçimde boş zamanlarını geçirme etkinliklerine katılma ya da oyun oynama zorluğu vardır,*” ölçütü ile ilgili olarak Feride aşağıdaki davranışları gösterir.

Arkadaşlık yapsınlar diye yanına getirilen akraba çocuklarına sarılarak onları sıkar ve canlarını acıtır. Akraları ile bir türlü geçinemez, hep kavga eder, canlarını acıtır. Sevdiği insanın üzerine canavar yavrusu gibi atlar. Kulaklarını ısırır, yüzünü tırmalar, tartaklaya tartaklaya şaşkına çevirir.

Kendisinden yaşça büyük olan Kamran'dan çekinmesine rağmen, onunla kavga eder. Kavga etmeden önce de, “kulaklarından yaşısam” diye hayal eder. Çocuklarla boğuşur. Müjgan'ın üzerine atlar ve onu tartaklar. Kamran ile kavga çıkarmağa çalışır.

d) “*Çoğu zaman hareket halindedir ya da motor tarafından sürülüyormuş gibi davranır,*” ölçütü ile ilgili olarak Feride aşağıdaki davranışları gösterir.

Çocukların korktuğu karanlık ve yalnızlıktan korkmadığı için karanlıkta ve yalnız iken de hareket eder. Hüseyin'den ayrıldıktan sonra yaramazlıktan kudurur. Sabah karanlığında uyanır ve gece yorgunluktan baygın düşene kadar gürültü ve yaramazlık eder. Büyükanneyi çok yorar. Büyükanne bazı sabahlar daha yorgunluktan dinlenmeden onun gürültüsü ile uyanır. Zavallı büyükanne hareketliliğinden dolayı onunla baş edemez. Zaten baş etmesi de mümkün değildir.

Sınıfta mütemediyen oradan oraya dolaşır. Yaz tatillerinde göçmen çocuklarını yalının bahçesine toplar ve onların başına geçerek ak-

şama kadar adeta kudurtur. Dağlara kırlara gidip arkadaşları ile saatlerce serserilik eder. Keçilerin bile zor çıkacağı yollardan çıkar. Kendini bayırın en dik yerinden kumsala bırakıp koyuverir. Gezide en önde gider.

Davette bile çocuklarla oynar, onları peşine takar. Delikten atlar, basamakları ikişer üçer atlar. Salıncakta çok hızlı sallanır. Kolon salıncığında çok hızlı, deli gibi sallanır. Yorulmak nedir bilmez. Çocukları peşine takarak köşkün altını üstüne getirir. Evdeki haşarılığı Sör Mektebinde de devam eder. Düğüne üç gün kala köşkün bahçesinde çocuklarla ip atlar. Nişanlandıktan sonra atlamaya, sıçramaya, yaramazlık yapmaya ara verse de arada bir şeytana uyarak eski haline döner. Gündüz yapamadığı davranışları gece yapar.

e) “*Çoğu zaman çok konuşur,*” ölçütü ile ilgili olarak Feride aşağıdaki davranışları gösterir.

Sınıfta mütemediyen gevezelik eder. Kahkahaları ile kayaları çın çın öttürür. Balıkçılarla sırf lakırdı olsun diye konuşur ve saçma sapan sorular sorar. Başkalarının yanında bile şarkı söyleyerek gezinir. Herkes ile barışık olup, herkes ile sohbet eder.

DEHB “Dürtüsellik” Davranışları

f) “*Çoğu zaman sorular soru tamamlanmadan önce cevabını yapıştirir,*” ölçütü ile ilgili olarak Feride aşağıdaki davranışları gösterir.

Bu ölçüt ile ilgili doğrudan bir anlatım yoksa da Feride’ye, babasının ölüm haberi alıştırlarak verilmeye çalışılırken o, sözün bitmesini beklemeden hemen araya girerek; “Anladım Ma Sör, üzülmeyiniz... Ne yapalım? Hepimiz öleceğiz...” karşılığını verir.

Ayrıca sınıfta sürekli gevezelik etmesi, teyzesi ile “Teyze bilmez gibi söylemeyin...” diye başlayan, balıkçılarla sırf lakırdı olsun diye konuşmaları, saçma-sapan sorular sorması, bu ölçütün gerçekleştiği konusunda kestirimlerde bulunmayı sağlar.

g) “*Çoğu zaman sırasını bekleme güclüğü vardır,*” ölçütü ile ilgili olarak; Feride kadar hareketli ve konuşkan bir kızın, sırasını bekleme davranışını göstereceği pek söylenemez. Dolayısıyla bu ölçütün de gerçekleştiği söylenebilir.

h) “*Çoğu zaman başkasının sözünü keser ya da yaptıklarının arasına girer, (örneğin, başkalarının oyunlarına ve konuşmalarına burnunu sokar.)*” ölçütü ile ilgili olarak; bu konuda da doğrudan bir anlatım yok ise de (g) maddesinde belirtilen, Feride’ye babasının ölüm haberi verilmeye çalışılırken o, durumu anlar ve hemen Sör’ün sözünü

bitirmesini beklemeden, kısa bir tutukluk geçirdikten sonra; “Anladım Ma Sör, üzülmeyiniz... Ne yapalım? Hepimiz öleceğiz...” diye verdiği karşılıktan, bu ölçütün de gerçekleştiği konusunda kestirimde bulunulabilir.

B. Bozulmaya yol açmış olan bazı hiperaktif-dürtüsel semptomlar ya da dikkatsizlik semptomları yedi yaşından önce de vardır.

Feride'nin altı yaşında Hüseyin'den ayrıldıktan sonra da –kendi deyimi ile- yaramazlıktan kudurması ve zavallı büyükannesinin hareketliliğinden dolayı baş edememesi, hiperaktif belirtilerin yedi yaşından önce olduğunu açıkça göstermektedir.

C. İki ya da daha fazla ortamda semptomlardan kaynaklanan bir bozulma vardır (örneğin; okulda (ya da işte) ve evde).

Feride'nin yaramazlık davranışları, hem okulda hem de evde aynen sürmekte ve her iki yerde de rahatsızlık vermektedir.

Ç. Toplumsal, okul ya da mesleki işlevsellikte klinik açıdan belirgin bir bozulma olduğunun açık kanıtları bulunmalıdır.

Feride'nin yaramazlıkları öylesine ileridir ki, bu durumdan hem ailesi hem de Sörler çok şikayetçidir. Fakat Feride'deki sevimlilik (şeytan tüyü), onun bu hareketlerini bertaraf etmektedir.

D. Bu semptomlar sadece bir yaygın gelişimsel bozukluk, şizofreni ya da diğer bir psikotik bozukluğun gidişi sırasında ortaya çıkmaktadır ve başka bir mental bozuklukla daha iyi açıklanamaz (örneğin, duygudurum bozukluğu, anksiyete bozukluğu, dissosiyatif bozukluk ya da kişilik bozukluğu).

Feride'nin aşırı hareketlilik gibi davranış bozukluklarını dört yaşından itibaren gösterdiği rahatlıkla söylenebilir. Çünkü Feride'ye dört yaşından altı yaşına kadar Hüseyin bakar ve onunla kazalı-heyecanlı oyunlar oynar. Feride çok mutlu olur. Feride'nin canı yansa bile kızgınlığı çok kısa sürer ve Hüseyin ile oynamaya tekrar başlar. Daha önceki dadısı Fatma da Feride'ye çok iyi bakar. Feride'nin çok hareketli oluşunun herhangi bir rahatsızlıktan kaynaklandığını gösteren bir kanıt yoktur. Dolayısıyla iki kanıtı bakarak bu ölçütün de gerçekleştiği söylenebilir.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Reşat Nuri Güntekin'in tarafından yazılan Çalıkuşu, herkes - özellikle gençler- tarafından çok sevilmiş ve sevlilmeye devam eden, 1922'ye kadar olan eğitim yaşamımızdan derin izler taşıyan bir dönem romanıdır (Kavcar, 1994). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu

(DEHB) ile ilgili yapılan araştırmanın sonuç ve önerileri aşağıda sunulmuştur.

Sonuç

Bu çalışma ile Çalığışu roman kahramanı Feride'nin, DEHB DSM-IV Tanı Ölçütlerine göre;

A (2) "Hiperaktivite" ölçütlerinin tümünün (6 ölçütün tamamının) doğrudan gerçekleştiği (*Çoğu zaman elleri, ayakları kıpır kıpırdır ya da oturduğu yerde kıpırdanıp durur; Çoğu zaman sınıfta ya da oturması beklenen diğer durumlarda oturduğu yerden kalkar; Çoğu zaman uygunsuz olan durumlarda koşuşturup durur ya da tırmanır; Çoğu zaman sakın bir biçimde boş zamanlarını geçirme etkinliklerine katılma ya da oyun oynama zorluğu vardır; Çoğu zaman hareket halindedir ya da motor tarafından sürülüyormuş gibi davranır; Çoğu zaman çok konuşur*) ölçütleri konusunda göstergeler mevcut olup,

Tanı için 3 tane de "dürtüsellik" ölçütü (*Çoğu zaman sorular soru tamamlanmadan önce cevabını yapııştırır; Çoğu zaman sırasını bekleme güçlüğü vardır; Çoğu zaman başkasının sözünü keser ya da yaptıklarının arasına girer*) ile birlikte bunların 6 tanesinin, diğer bir deyimle 9 ölçütün 6'sının gerçekleşmesi yeterli görülmektedir.

Bunun yanında, "dürtüsellik" ölçütlerinin de tümünün (3 ölçütün) gerçekleştiği konusunda kestirimde bulunulabilir. Böylece 9/9 oranında A) (2) "hiperaktivite" ölçütünün gerçekleştiği, söylenebilir. Bu uyumsuzluk davranışları, altı aydan fazla sürdüğüne göre dolayısıyla Feride'nin, DEHB "hiperaktivite ve dürtüsellik" ön planda tip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Ayrıca Feride, DEHB (DSM-IV) Tanı Ölçütlerinin B, C, D, E maddelerinde belirtilen özellikleri de göstermektedir.

Araştırmada sonuç olarak, roman kahramanı Feride'nin, aşırı hareketliliği nedeniyle, "yaramaz" olarak nitelendirilebileceği, fakat "yaramaz" olmadığı, "psikiyatrik bir hasta" olduğu ve DEHB DSM-IV Tanı Ölçütlerine göre, DEHB-Hiperaktivite ve Dürtüsellik (İmpulsivite) ön planda olduğu tip, olduğu sonucuna/kanaatine varılmıştır.

Öneriler

1) Çalığışu romanı tüm öğretmen adaylarına (Eğitim Fakültesi öğrencilerine), derslerde (Özel Eğitim ve Sınıf Yönetimi) okutulabilir ve DEHB konusunda gerekli açıklamalar, bilgilendirmeler yapılabilir.

2) Tüm öğretmen ve eğitim yöneticilerine, psikiyatrist ve psikologlarca DEHB konusunda eğitim verilebilir.

KAYNAKLAR

- Akalın, Aslı Ogün Bozbey. (2005). “*Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Abla ve Ağabeylerinin Sosyal Beceri Düzeyi ve Kardeş İlişkileri*”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.). Adana.
- Ayhan, Aydın (2003); **Sınıf Yönetimi**. Bursa.
- Balay, Refik (2003); **2000’li Yıllarda Sınıf Yönetimi**. Ankara.
- Başar, Hüseyin (1998); **Sınıf Yönetimi**. İstanbul.
- Çağlar, Doğan (1981); **Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi**. Ankara.
- Doğaroğlu, T. Küçük (2013); “*Türkiye’de Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu ile İlgili Çalışmaların Yürütüldüğü Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi*”, **Bilgisayar ve Eğitim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Diyarbakır.
- Enç, Mitat / Doğan Çağlar / Yahya Özsoy (1981); **Özel Eğitime Giriş**. Ankara.
- Emiroğlu, Özkan (2016); “*Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)*”, <http://www.aktuelegitim.com/cocuğunuz-yaramaz-mı-yoksa-hiperaktif-mi-htlm>, Erişim tarihi: 13.2.2016.
- Ercan, Eyüp Sabri / Cahide Aydın (2000); **Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu**. İstanbul.
- Erden, Münire (2003); **Sınıf Yönetimi**. İstanbul.
- Eroğlu, Ahmet Hasan (2016); “*Çocuğum hiperaktif mi? Hiperaktif çocuk nasıl anlaşılır, ne tür davranışlar hiperaktivitenin göstergeleridir?*” <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/Erişim tarihi: 13.2.2016>.
- Ünal, Fatih / Ebru Çengel Kültür/ Ferhunde Öktem/ Meral Topçu / Dilek Yalınizoğlu (2004); “*Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu*”, **Hacettepe Tıp Dergisi**, 2004.35:160-167
- Fidan, Nurettin / Münire Erden (1990); **Eğitim Bilimine Giriş**. Ankara.
- Göl, İlknur / Ayla Bayık (2013); “*İlköğretim Sınıf Öğretmenlerinin Çocuklarda DEHB’nu tanıma Yeterlikleri*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi (DEÜHYO ED)** 6 (4), İzmir.
- Günay, Şennur/ Canan Savran / Umut Mert Aksoy (2005); “*Erişkin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Ölçeğinin Dilsel Eşdeğerlik, Geçerlik, Güvenirlik ve Norm Çalışması*”. **M. Ü. Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, sayı, 21. İstanbul.
- Güntekin, Reşat Nuri (1962); **Çalokuşu**. İstanbul.
- Karip, Emin (2003); **Sınıf Yönetimi**. Ankara.
- Kavcar, Cahit (1974); **II. Meşrutiyet Döneminde Edebiyat ve Eğitim**. Ankara.
- Kavcar, Cahit (1994); **Edebiyat ve Eğitim**. Ankara.
- Köktaş, Şükran Kılbaş; (2003); **Sınıf Yönetimi**. Adana.
- Kuzugüdenli, Pelin (2016); “*Çocuğunuz Yaramaz mı Yoksa Hiperaktif mi?*” <http://www.pudra.com-hiperaktivite>. Erişim tarihi: 13.2.2016.
- Küçük yazıcı, Gökçe (2016); “*Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Nedir? Nasıl anlaşılır?*” <http://www.anneysen.com.uzman-makaleleri>. Erişim tarihi: 13.2.2016.

- MHRS, (2016); “Çocuğun Hiperaktif Olduğu Nasıl Anlaşılır? Hiperaktif Çocuğun Özellikleri”, <http://www.yazarkafe.com/icerik/323437/cocugunuz-hiperaktif-mi.htm>”, Erişim tarihi:13 2. 2016.
- Öner, Uğur (2007); “Bibliyoterapi”. **Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Journal of Arts and Sciences**, Sayı: 7, s. 133-150, Ankara.
- Özcan, M. Erkan ve diğerleri. (1998); “Okul Çağı Çocuklarda DEHB Yaygınlığı: Ön Çalışma.” **Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi**, 5 (2,3) Malatya.
- Özyürek, Mehmet (2001); **Sınıf Yönetimi**. Ankara.
- Sayın, A. İsmet (1977-1978); **Ruh Sağlığı ve Rehberlik**. Ankara.
- Tabak, Necla (2007); “İlköğretim 1. Kademedeki Davranış Sorunları Olan Çocukların Anne-Baba Tutumları”, (Yüksek Lisans Tezi) Yayımlanmamış Araştırma, Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Tahiroğlu, Ayşül Yolga (2003); “Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Tanısı Alan Çocukların Sosyodemografik Özellikleri, Eşlik Eden Bozukluklar ve Tedavi Yaklaşımları.” (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Adana.
- Tarhan, Nevzat. (2016); “Hiperaktifliğin belirtileri”. <http://www.interhaber.com>. Erişim tarihi: 13.2.2016.
- Tatar, B, Zeynep/ İlhan Yargıç/ Serap Oflaz/ Deniz Büyükgök (2015); “Erişkin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunda Duygu Tanımanın Dikkat ve Dürtüsellik Belirtileri ile İlişkisi”, **Türk Psikiyatri Dergisi**, 6 (3), Ankara.
- TDK (2010); **Güncel Türkçe Sözlük**. <http://www.tdk.gov.tr>
- TDK (1983); **Türkçe Sözlük**. Ankara.
- Tedavix (2016); “Bir çocuğun hiperaktif olup olmadığı ne zaman ve nasıl anlaşılır?” <http://www.tedavix.com>. Erişim tarihi: 13.2.2016. Saat 17.54
- Yazgan, Yankı (2016); “Hiperaktif çocuk: Hiperaktivite nedir?” www.yankiyazgan.com/hiperaktif-cocuk-hiperaktivite-nedir/ Erişim tarihi: 13.2.2016.